

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Filip Jonsson

Kollektivt ansvar

Kollektiva perspektiv på straffrättens ansvarslära

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Sverker Jönsson

Termin för examen: period 1 HT2018

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	6
1.3 Frågeställning	7
1.4 Metod	7
1.5 Material	8
1.6 Disposition och avgränsning	9
1.7 Forskningsläge	11
2 INDIVIDUELLT STRAFFANSVAR	13
2.1 Introduktion till kapitlet	13
2.2 Kort historisk bakgrund till den moderna straffrätten	13
2.3 Ansvarsläran	14
2.3.1 Legalitetsprincipen	15
2.3.2 Konformitetsprincipen	16
2.3.3 Skuldprincipen	17
2.4 Osjälvständiga brottsformer	18
2.4.1 Föreberedelse och stämpling till brott	18
2.4.2 Medverkan till brott	20
2.5 Garantläran	22
3 KOLLEKTIVT ANSVAR	25
3.1 Introduktion till kapitlet	25
3.2 Moraliskt ansvar och skuld	25
3.3 Den individualistiska skolan	27

3.4	Den kollektivistiska skolan	29
3.4.1	Typer av kollektiv	29
3.4.2	Kollektiva handlingar	30
3.4.2.1	Kollektiva handlingar utförda av organisationer	31
3.4.2.2	Företagaransvar	32
3.4.2.3	Kollektiva handlingar utförda av målorienterade grupper	33
4	KOLLEKTIVA BROTT I STRAFFRÄTTEN	34
4.1	Introduktion till kapitlet	34
4.2	Föreningsfriheten	34
4.3	Hedersvåld	36
4.3.1	Kollektivistisk kultur	37
4.3.2	Hedersbegreppet	37
4.3.2.1	Sexuell kontroll och skam	38
4.3.2.2	Det dualistiska hedersbegreppet	40
4.3.3	Hedersrelaterat våld	41
4.3.4	Kritik mot begrepps användningen av hedersrelaterat våld	41
4.3.5	Hedersrelaterat våld ur straffrättsligt perspektiv	42
4.4	Terroristbrottslagstiftning	43
4.4.1	Terroristbrottslagen	44
4.4.2	Finansieringslagen	45
4.4.3	Rekryteringslagen	46
4.4.4	Deltagandeförslaget	47
5	ANALYS	48
5.1	Medgärningsmannaskapets pris	48
5.2	Terroristbrottslagstiftning	49
5.3	Hedersrelaterad brottslighet	52
5.4	Kollektiva handlingar i straffrätten	53
5.5	Avslutande slutsatser	54
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	56
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	60

Summary

This thesis is about criminal liability and how that relates to collective actions. Prohibited actions in which several individuals are contributing, are not uncommon and there are clear legal rules in how the courts are supposed to treat these particular questions. What I am illustrating in this thesis is, however, actions that can not be seen as actions performed by an individual, but rather by a group. The thesis has, therefore, a more philosophical approach on questions such as whether a group can perform a joint action. The purpose of this thesis is to get an understanding of how collective actions relates to Swedish criminal law. To meet this purpose I have studied criminal liability in Swedish law, since the foundation of criminal liability is of an individual nature. I have, in addition to criminal liability, been studying responsibility in the context of moral philosophy, where my focus has been directed to collective responsibility. To clarify the questions I want to answer I have chosen to look upon two different categories of crimes, which I believe illuminates the problems that are my subject. These types of crimes are crimes of terrorism and honour related crimes. My conclusions mostly refer to the legislators view on collective actions. I am of the opinion that the view of the legislator varies, depending on the effects on the world caused by the criminality. Terrorist crimes in general tends to lead to great effects on the surrounding world, where as honour related crimes tends to lead to small effects. The legislators view on these collective actions gets clarified in the special legislation of terrorist crimes, and in the absence of special legislation of honour related crimes.

Sammanfattning

Denna uppsats handlar om straffrättens ansvarslära och dess förhållningssätt till kollektiva handlingar. Otillåtna handlingar där flera personer har medverkat är inget särskilt ovanligt och det finns tydliga regler för hur rätten ska behandla den typen av frågor. Det jag i denna uppsats belyser är emellertid handlingar som inte är att anses som individuellt utförda, utan snarare kollektivt utförda. Det rör sig således om mer filosofiska resonemang om huruvida till exempel en grupp kan utföra en gemensam handling. Syftet med uppsatsen är att få en bild av hur kollektiva gärningar förhåller sig till svensk straffrätt. Jag har för att uppfylla detta syfte undersökt straffrättens ansvarslära, då straffrättens ansvarslära utgår från individuellt straffansvar. Jag har också undersökt ansvar utifrån en moralfilosofisk kontext, med fokus på kollektivt ansvar. I det framställandet diskuteras även typer av kollektiv och fråga kring kollektiv handlingsförmåga lyfts. För att tydliggöra de frågeställningar jag vill besvara har jag dessutom valt att utgå från två typer av brottskategorier som på ett bra sätt belyser de problem som utgör mitt ämne. Dessa brottskategorier är terroristbrott och hedersrelaterad brottslighet. Mina slutsatser berör främst lagstiftarens syn på kollektiva handlingar. Jag menar att synen på kollektiva handlingar varierar beroende på brottslighetens inverkan på omvärlden. Terroristbrott har generellt sett stor inverkan, medan hedersrelaterat våld har relativt liten inverkan. Lagstiftarens syn på dessa kollektiva handlingar blir tydlig i den särlagstiftning som finns på terroristbrottens område, och som saknas på hedersbrottsområdet.

Förord

Till mor.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Ds	Departementsserien
EKMR	Lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
Finansieringslagen	Lag (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlighet i vissa fall
NE	Nationalencyklopedin
Prop.	Proposition
Rekryteringslagen	Lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet
RF	Regeringsform
SOU	Statens offentliga utredningar
TBL	Lag (2003:148) om straff för terrorbrott

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När flera personer tillsammans begår brott finns sätt att straffa individerna som har varit inblandade i den brottsliga verksamheten. Det är dock alltid individerna som straffas när exempelvis en motorcykelklubb rånar en värdetransport, det är inte gruppen som sådan. Det är alltid individerna som blir åtalade när fadern och farbrodern kastar kokande olja i ansiktet på en flicka för att hon blivit kär i fel kille, det är inte familjen eller klanen som blir åtalad. Sedan i alla fall upplysningstiden har individen varit central i straffrätten. Det har sällan funnits anledning att ifrågasätta individen som det självklara rättssubjektet vid straffrättsliga spörsmål. Under 1900-talet, när företag blev allt större och fick betydande mängder anställda, fördes en diskussion om eventuellt straffansvar för juridiska personer. I Sverige, till skillnad från våra nordiska grannländer, blev en sådan reform aldrig av. Det innebar fortsatt att de enda som kunde bli åtalade, dömda och straffade för brott var fysiska personer. Detta stämmer allt jämt.

Inom filosofins område har däremot diskussioner kring kollektivt ansvar funnits länge. I det perspektivet talas oftast om det moraliska ansvaret, till skillnad från det juridiska. Det finns dock uppenbara kopplingar mellan moraliskt ansvar och juridiskt ansvar, även om skillnaderna dem emellan är många. Som utgångsläge sägas att lagar bygger på samhällliga normer, såsom att man inte får skada andra människor eller ta något som tillhör någon annan utan att fråga om lov. Dessa normer bygger på moraliska värden. Med andra ord kan man hävda att lagar bygger på moral. Den stora skillnaden mellan juridiskt ansvar och moraliskt ansvar ligger i legalitetsprincipen. Mer om legalitetsprincipen och andra grundläggande principer för juridiskt ansvar i kapitel 2.

Moraliskt ansvar är alltså på något sätt integrerat i det juridiska ansvaret. Men idén om kollektivt ansvar lyser med sin frånvaro i det svenska rättssystemet. I alla fall på pappret.

Genom att domstolarna de senaste årtiondena använder sig av medgärningsmannaskap som konstruktion behöver domstolarna inte i detalj utreda exakt vem som har gjort vad i brottsförfarandet. Samtliga inblandade kan istället ses som gärningsmän i strikt mening. Är inte detta ett sätt att bestraffa ett kollektiv?

Om vi åter knyter an till hedersrelaterat våld där våldet är kollektivt uppmuntrat, eller i alla fall inte förkastat, av familjen eller klanen kan det dock vara rimligt att tala om kollektiva handlingar och således kollektivt ansvar. Bör straffrätten i sådana fall ges utrymme att kunna bestraffa grupper?

Denna uppsats kommer att handla om just den typer av frågor. Grupper ställs här mot individer och vice versa. Vem ska bära ansvaret?

1.2 Syfte

En förutsättning för att rättsstaten ska kunna existera är att den värnar om legalitetsprincipen och rättssäkerhet.¹ Det individuella straffansvaret är en följd av bland andra dessa principer. Om dessa principer åsidosätts är rättsstaten i fara. Det är därför viktigt att belysa och diskutera straffansvar.

Vissa brott utförs i grupp. Det finns idag lagar om hur medverkan till brott ska behandlas. Men hur gränslandet mellan medverkan till brott och huvudbrottet ser ut är en fråga av närmast filosofisk karaktär. Den har dock relevans utifrån en juridisk kontext.

Syftet med förevarande uppsats är att utröna hur kollektiv och kollektivt ansvar förhåller sig till straffrättens ansvarslära. Detta ur ett svenskt perspektiv. Det innebär en undersökning om huruvida kollektivt ansvar överhuvudtaget existerar. För att utröna det krävs en förståelse för begreppen ansvar och skuld. Uppsatsen syftar därutöver till att undersöka hur kollektivt moraliskt ansvar förhåller sig till eventuellt kollektivt juridiskt ansvar. Min ambition är att i slutändan dessutom att besvara frågan om vissa handlingar inte längre kan anses vara individuellt utförda och vilka implikationer det kan få.

¹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 45.

1.3 Frågeställning

Jag har valt att ha en övergripande frågeställning som kan liknas vid ett tema för uppsatsen. Frågan jag valt är:

- Hur förhåller sig kollektivt ansvar till straffrättens ansvarslära?

Till denna övergripande fråga finns ett antal följdfrågor. Dessa frågor varierar i karaktär, från typiskt juridiska spörsmål till frågor som snarare är att räknas som filosofiska. Dessa frågor ser ut som följer:

- Hur ser straffansvaret ut i gällande rätt?
- Vad är ansvar och skuld?
- Vad är ett kollektiv?
- Kan en handling övergå från att vara individuellt utförd till att vara kollektivt utförd?

1.4 Metod

Min uppsats kommer att röra sig mellan juridik, moralfilosofi, sociologi och till och med socialantropologi. Detta gör att en rakt igenom rättsvetenskaplig metod inte låter sig användas. I de avsnitt som är av tydlig juridisk karaktär är förvisso metoden snarare rättsdogmatisk än något annat. Jag tänker då främst på kapitel 2 om straffrättens ansvarslära, avsnitt 4.2. om föreningsfriheten samt avsnitt 4.4 om terroristlagstiftning. Rättsdogmatisk metod kan i korthet förklaras som användandet och tillämpandet av allmänt accepterade rättskällor. Dessa är lagstiftning, rättspraxis, förarbeten samt juridisk doktrin.² Författaren tittar på rätten med hjälp av auktoritativa källor där målet är att fastställa gällande rätt.³

Syftet med förevarande uppsats är inte att fastställa gällande rätt. Det medges att för att uppfylla mitt syfte krävs viss utredning kring vad som är gällande rätt. Det är dock att ses som något nödvändigt medel för att nå mitt mål, vilket är att utreda de närmast filosofiska frågorna gällande kollektiva perspektiv på straffrättens ansvarslära. Till följd av detta kan metoden i de

² Kleineman, *Rättsdogmatisk metod*. i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära* s. 21 ff.

³ Olsson, *Rättsvetenskapliga perspektiv*, SvJT 2004 s. 122.

delar som inte är av strikt juridisk karaktär liknas vid det som Sandberg⁴ kallar rättsanalytisk metod. En sådan metod tillåter källor vilka inte är av samma juridiska dignitet som material vilka används i den rättsdogmatiska metoden. Exempel på material som kan användas inom ramen för en rättsanalytisk metod är material från andra vetenskaper och tidningsartiklar.⁵

1.5 Material

Källorna jag använt mig av i förevarande uppsats varierar i karaktär och ämnesområde. Jag har givetvis använt juridisk doktrin och andra rättskällor för att underbygga resonemang av juridisk karaktär. I andra delar har jag emellertid använt litteratur från diverse vetenskapliga grenar. Främst har det rört sig om sociologiska studier, men även socialantropologi och psykologi. Utöver den litteratur som kan räknas som vetenskaplig har jag använt mig av litteratur av mer opinionsbildande karaktär. Ett exempel på en sådan bok är *Klanen* av Bronkemo och Lundberg, som måste betraktas som en debattbok. Förlaget som givit ut boken är ingalunda opartiskt, då det handlar om Timbro⁶ förlag. Med det sagt framläggs fakta i boken på ett, enligt mig, opartiskt sätt. Hård kritik har dock riktats mot boken.⁷ Jag har försökt läsa boken utifrån vetenskapen om att det som framställs är kontroversiellt och ideologiskt laddat. Jag har använt mig av boken därför att den tar upp en problematik och ett perspektiv som inte har framställts tidigare. Till följd av denna källas till viss del partiska tendens har jag, i den mån jag funnit det nödvändigt, kompletterat och kontrollerat med andra källor. Jag har bland annat läst ur Jamila Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar*. Hussein är kriminolog och sociolog, utbildad vid Göteborgs universitet och vid universitetet i Erbil.⁸ Jag har även läst delar ur Eduardo

⁴ Claes Sandgren, professor emeritus vid Stockholms universitet.

⁵ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation* s. 50 f.

⁶ Timbro är en ideologiskt liberal tankesmedja. Se <<https://timbro.se/ideologi/>> för mer information. Besökt 6/12-2018.

⁷ Se Ravini, 'Är klansamhället ett hot mot staten?', Aftonbladet, <<https://www.aftonbladet.se/kultur/bokrecensioner/a/wE2284/timbro-har-gett-ut-annu-en-rasistisk-bok?fbclid=IwAR3ctO3cf9UJ9Wp1oav3tjXK98YWJaY5OEaD8b3jMuC3xEPi4eB31mWyPOQ>> hämtat 6/11 2018.

⁸ Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar* s. 9-12.

Grutzky och Lars Åberg, *Heder och samvete*. Dessa böcker befäster det som sägs i *Klanen* på ett tydligt sätt.

I framställningen av det mer filosofiska resonemangen har jag använt framför allt Tracy Isaacs bok *Moral responsibility in collective contexts*. Denna bok behandlar ansvar och skuld utifrån ett grupperspektiv. Boken är en framställning av författarens åsikt att grupper, eller kollektiv, kan hållas ansvarig för de handlingar som gruppen utför gemensamt. För att väga upp denna kollektivistiska syn på ansvarstilldelning har jag även läst antologin *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* redigerad av Larry May och Stacy Hoffman. I denna antologi finns ett antal argumentationer som berör kollektivt ansvar. Här finns en god blandning av individualistiskt respektive kollektivistiskt synsätt.

Offentliga utredningar och propositioner är utmärka för att få reda på motiven till en viss lagstiftning. Viktigt vid läsningen av sådana texter är dock vetskapen om att de kan vara politiskt vinklade. Det är trots allt politiker som i grunden är ansvariga för dessa dokument. Jag har tagit hänsyn till detta genom kritik som framförs nedan i min analys. I korthet bygger jag denna kritik på den, enligt mig, tydliga tendens att utöka straffansvaret att innefatta fler och fler personer tills det att det ansvaret är att liknas vid ett kollektivt straffansvar. Jag skriver mer om detta i min analys.⁹

1.6 Disposition och avgränsning

Jag kommer att inleda uppsatsen med en redogörelse för hur ansvarsläran är uppbyggd. I detta kapitel kommer jag att fokusera på de principer som är förhärskande inom ramen för individuellt straffansvar. Därtill kommer jag att presentera 23 kapitlet brottsbalken, BrB, och dess funktion i förhållande till kollektivt ansvar. I framställandet av 23 kapitlet kommer jag lämna försök och förberedelse ganska lite utrymme, då dessa rubriceringar inte är av lika stor relevans för min uppsats som de andra delarna i 23 kapitlet. Tilläggas bör att jag på intet sätt kommer presentera en heltäckande bild av ansvarsläran. De delar jag tar med anser jag vara av stor vikt för att få en tillräcklig

⁹ Se avsnitt 5.1.

förståelse för ämnet i läsningen av min analys i det avslutande kapitlet. I framställan av ansvarsgrunderna, det vill säga uppsåt och oaktsamhet, kommer jag inte närmare att gå in på olika typer av uppsåt. Jag anser att det inte fyller något större syfte för min fortsatta framställan.

I kapitel 3 kommer jag att beskriva kollektivt ansvar utifrån moral-filosofiska perspektiv. Jag kommer där att presentera två sidor av kollektivt ansvar; en där åsikten är att kollektivt ansvar kan utmätas, en där åsikten är att kollektivt ansvar inte kan utmätas, utan där det endast är individen själv som kan stå ansvarig. Jag kommer här inte att diskutera teorier om när det är legitimt att bestraffa en person till följd av klandervärda handlingar. Jag kommer dock förutsätta att det moraliskt godtagbart att bestraffa moraliskt oriktiga gärningar. I samma kapitel kommer diskussion dessutom att föras kring moraliskt ansvar i förhållande till juridiskt ansvar. I mitt fjärde kapitel kommer praktiska exempel tillkomma vilka belyser skärningspunkter mellan kollektivt moraliskt ansvar och kollektivt straffansvar. Jag har valt att endast fokusera på två exempel: terroristlagstiftning och hedersrelaterad brottslighet. Jag har valt dessa områden då jag anser att dessa på ett tydligt sätt belyser problematiken kring kollektivt ansvar. Terroristlagstiftningen är intressant till följd av den utvecklingen som skett de senaste 20 åren. Jag anser att lagstiftaren balanserar på gränsen mellan individuellt och kollektivt straffansvar i terroristlagstiftningen som jag tittat på. Hedersrelaterad brottslighet, och i synnerhet hedersrelaterat våld är intressant för förevarande uppsats därför att de brott som begås i hederns namn ofta är kollektivt motiverade.¹⁰ Något som är gemensamt för både hedersrelaterad brottslighet och terroristbrott är att motiven för brotten oftast är av någon form av moralisk övertygelse. Med moralisk menar jag politisk eller religiös. På det sättet skiljer sig dessa brottstyper från annan kollektiv brottslighet, så som MC-gäng. Eftersom kärnan i mina resonemang bygger på moraliska överväganden fann jag det därför lämpligt att använda mig av exempel som i sig utförs av moraliska skäl. Därför har jag i förevarande uppsats endast belyst just terroristbrott och hedersrelaterad brottslighet.

¹⁰ Grutzky & Åberg, *Heder och samvete* s. 28 f.

Mitt sista kapitel kommer bestå i en bredare analys i vilken jag ska försöka besvara min övergripande frågeställning samt utveckla de resonemang jag har påbörjat i de tidigare kapitlen. Resterande frågeställningar besvaras löpande i uppsatsen.

1.7 Forskningsläge

Inom den filosofiska sfären har forskning gällande ansvar i kollektiv kontext forskats på sedan i alla fall andra världskriget. Frågor kring kollektivt ansvar var då av förklarliga skäl mer aktuella än någonsin. Filosoferna letade efter svar på frågor kring skuld under förintelsen. I antologin *Collective Responsibility*¹¹ presenteras fem årtionden av debatt i ämnet. Tydligt är att det har uppstått två läger i debatten. Det ena lägret anlägger ett individualistiskt perspektiv och hävdar att ansvar endast kan tillmätas enskilda individer. Denna åsikts anhängare består bland annat i filosofen och teologen H.D. Lewis¹². Det andra lägret har en kollektivistisk utgångspunkt och menar att kollektiv kan utföra handlingar och därför också kan tillmätas ansvar. Anhängare till denna idé är bland andra Tracy Isaacs¹³, professor vid fakulteten för konst och humaniora vid Western University.

Samtliga filosofer jag läst i ämnet har endast berört moraliskt ansvar. För att få en översikt på det juridiska ansvaret i kollektiv kontext har jag tagit del av ett flertal offentliga utredningar och flera artiklar. De offentliga utredningarna har främst handlat om straffansvarets räckvidd, men även terroristorganisationer och de kriminaliseringar som har genomförts för att begränsa dessa organisationers handlingskraft.¹⁴ De artiklar jag läst har främst handlat om medgärningsmannaskap. Även inom detta ämne tycker jag mig utträna två läger. Ett läger som anser att medgärningsmannaskapets vara är av godo, då det ger effektivitet och pragmatism till rättstillämpningen.¹⁵ Det

¹¹ May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics*.

¹² Se Lewis, 'Collective Responsibility', i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 17-33.

¹³ Se Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts*.

¹⁴ Se bl.a. SOU 1997:127; SOU 1996:185; Ds 2017:62.

¹⁵ Se Svensson, *Gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap i svensk rätt*, Nordisk Tidskrift for Kriminalvidenskab, årgång 103(2).

andra lägret är av åsikten att medgärningsmannaskap förringar bland annat skuldprincipen och är till följd av det rättsosäkert.¹⁶

¹⁶ Se Wennberg, *Från Malexander till Sambandscentralen* Nr 3 2002/03 Juridisk tidskrift.

2 Individuellt straffansvar

2.1 Introduktion till kapitlet

Det kan te sig självklart att en människa endast kan bli straffad för sina egna handlingar. Detta får räknas som en allmän uppfattning i den svenska rättskulturen. Alternativet skulle vara ett kollektivt straffansvar, att en person skulle kunna ställas ansvarig för en annan persons handlingar. Det senare alternativet måste anses vara en orimlighet.¹⁷ Min uppsats handlar till största del om individualistisk ansvar och kollektivistisk ansvar ur moralisk och juridisk kontext. För att få en bild av vad det individuella straffansvaret är bör också en diskussion om själva straffansvaret och vad det innefattar föras. Det går inte att endast belysa den ”individuella aspekten”.

2.2 Kort historisk bakgrund till den moderna straffrätten

Det finns olika åsikter om ättesamhällets vara eller icke vara i historisk tid. Ättesamhället, även benämnd släktsamhället, beskrivs som sedvänjan i vilken parterna själva, utan att blanda in staten, fick lösa konflikter på ett materiellt sätt som var acceptabelt för de båda sidorna.¹⁸ I olika statliga utredningar framställs ättesamhället som något historiskt självklart och att förekomsten av denna samhällsstruktur har existerat i Sverige.¹⁹ Dick Harrisson²⁰ skriver dock i ett blogginlägg på Svenska Dagbladets hemsida från 2013 ”[a]tt spekulera om ett uråldrigt svenskt ättesamhälle är alltså vetenskaplig nonsens.”²¹ Den typ av kompensatorisk sedvänja som ättesamhället återspeglar fanns, oavsett ättesamhällets vara i Sverige, på den europeiska kontinenten. Delar av det kompensatoriska elementet kom att implementeras i de svenska landskapslagarna under 1200-talet genom omfattande

¹⁷ För vidare resonemang, se kapitel 3 och 5 nedan.

¹⁸ Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 27.

¹⁹ SOU 1997:127 s. 96; SOU 1996:185 s. 101.

²⁰ Professor i historia vid Lunds universitet.

²¹ <http://blog.svd.se/historia/2013/01/22/har-attesamhallet-existerat-i-sverige/> hämtat 1/11-2018.

böteskataloger. I och med ökad kungamakt och så kallade edsöresbrott kan en offentlig straffrätt vid den här tiden skönjas. Edsöresbrott kan beskrivas som särskilt förkastliga eller urbota brott som kungen svor en ed över att beskydda allmänheten från.²² Under de kommande århundradena samverkade det starka kyrkliga inflytandet med en stark centralmakt till att ytterligare befästa straffrätten som något offentligt och som utgick från lag, även om dessa lagar tillämpades på ett till synes godtyckligt sätt.²³ Under upplysningstiden växte nya ideal fram. Gamla och godtyckliga styrelseskick tillsammans med religiös vidskepelse skulle ersättas av rättvisa, laglighet och förnuft.²⁴ Individen sågs som bärare av förnuft, rättigheter och skyldigheter.²⁵ Det var dessa tankar som banade väg för vad som skulle bli rättsstaten. Det dröjde förvisso till nästa århundrade innan rättsstaten i egentlig mening går att tala om. Det var i början av 1800-talet som Anselm von Feuerbach²⁶ gav *legalitetsprincipen* sitt klassiska uttryck: ”*nulla poene sine lege, nulla poene sine crimine, nullum crimen sine poene legali*”.²⁷ Det översätts till inget straff utan lag, inget straff utan brott, inget brott utan kriminalisering genom lag. Denna princip, tillsammans med *skuldprincipen* och *konformitetsprincipen*, är grundläggande för den moderna ansvarsläran.²⁸ Dessa begrepp och principer kommer att behandlas nedan.

2.3 Ansvarsläran

I det svenska straffrättssystemet är ansvarsläran en elementär del. Det är grunden för rättssäkerhet och en garant mot godtycklig bestraffning. Ansvarsläran behandlar vem som är ansvarig för en handling och när en person är ansvarig för en handling. Ansvarsläran bygger på ett antal principer.

Jag kommer i följande avsnitt beröra några av de viktigaste principerna, vilka är till för säkerställandet av ett rättssäkert straffsystem. Utan dessa

²² Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 45 ff.

²³ Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 112 f.

²⁴ Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 115.

²⁵ Jönsson, *Straffansvar och modern brottslighet* s.46.

²⁶ En av de tidiga straffrättsvetenskapsmännen. Se Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 180.

²⁷ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 45 f; Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 180.

²⁸ Jönsson, *Straffansvar och modern brottslighet* s.46.

principer skulle straffsystemets expressiva funktion gå förlorad. Annorlunda uttryckt: om legalitetsprincipen, konformitetsprincipen och skuldprincipen skulle sättas ur spel skulle vem som helst kunna bli bestraffad för vad som helst. Godtycke skulle råda gällande vem som skulle bli bestraffad. Att bli bestraffad skulle således kunna likställas med att råka ut för en olyckshändelse.²⁹

2.3.1 Legalitetsprincipen

Legalitetsprincipen kommer till uttryck i svensk lag bland annat i 1 kap. 1 § 3 st. regeringsformen, RF, och 1 kap. 1 § brottsbalken, BrB. Principen förstärks ytterligare i 2 kap. 10 § RF. I 1 kap. 1 § RF stadgas att all maktutövning ska utgå från lagar. Detta gäller för samtliga offentliga organ. I 1 kap. 1 § BrB stadgas att ett brott endast är ett brott om det står föreskrivet. Legalitetsprincipen är viktig i en rättsstat för att garantera rättssäkerhet.

Asp, Ulväng och Jareborg beskriver fyra krav och förbud som tillsammans utgör legalitetsprincipen:

- Föreskriftskravet
- Retroaktivitetsförbudet
- Analogiförbudet
- Obestämdhetsförbudet

Jag har redan varit inne på föreskriftskravet, nämligen det som stadgas i 1 kap. 1 § BrB. Detta krav är av yttersta vikt om vi anlägger ett förutsebarhetsperspektiv. För att veta om den handling en person har utfört är tillåten eller ej krävs att det uttryckligen finns regler kring handlingen.

Retroaktivitetsförbudet innebär ett förbud mot att tillämpa lagstiftning som ännu inte fanns när den aktuella handlingen utfördes. Även denna regel är av stor vikt för förutsebarheten. När en person har utfört en för tiden tillåten handling måste personen kunna lita på att hon eller han inte blir bestraffad för den vid senare tillfälle. Retroaktivitetsförbudet finns föreskrivet i 2 kap. 10 § 1 st. RF.

²⁹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 48; Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 24.

Analogiförbud innebär förbud mot att tolka regler om en specifik handling så att regeln även omfattar andra handlingar. Denna princip kommer att beröras nedan i avsnitt 5.1. Sist men inte minst innebär obestämdhetsförbudet ett förbud mot allt för oprecisa och obestämda ordalydelser i lagtexten. En chans att förstå vad som är den otillåtna handlingen måste finnas.³⁰

De ovanstående kraven måste alltså vara uppfyllda för att en kriminalisering kan anses vara i överensstämmelse med legalitetsprincipen. Utöver krav på *hur* kriminalisering ska se ut finns ett antal principer om *när* kriminalisering av en handling får ske. En av dessa är *ultima ratio*, principen som innebär att kriminalisering bör ske i sista hand. Den formella sociala kontrollen vilken bestraffning innebär kan anses relativt primitiv och är dessutom en mycket kraftig åtgärd från statens sida. Om det finns möjlighet till andra insatser än den vilken kriminalisering innebär, bör en sådan insats komma före.³¹

2.3.2 Konformitetsprincipen

I den svenska straffrätten finns två ansvarsgrunder för skuld. Dessa är *uppsåt*, även benämnd *dolus* och *oaktsamhet*, även benämnd *culpa*. För att ett brott anses ha begåtts krävs antingen uppsåt eller, i särskilt föreskrivna brott, oaktsamhet. En uppsåtlig handling innebär att en person i akt och mening, eller ”med vilje”, har företagit en gärning. Det innebär att gärningsmannen godtar eller accepterar en konsekvens av handlandet. Oaktsamhet innebär i sin tur att gärningsmannen mot sin vilja eller förståelse *borde* ha förstått att en given konsekvens följer av ett visst handlande. Dessa krav går att härledas till konformitetsprincipen. Denna princip innebär kort och gott att en person inte ska bli ansvarig för en brottslig handling om hon eller han inte *kunde* rätta sig efter lagen vid det givna tillfället. I praktiken innebär konformitetsprincipen att lagstiftaren bör undvika att stifta lagar som gör att personen som inte hade kunnat agera annorlunda ändå riskerar att bli straffad.³² För att konkretisera ytterliga har Asp m.fl. beskrivit fyra underprinciper till

³⁰ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 46 f.

³¹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 33.

³² Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 270 f.

konformitetsprincipen. De säger att en person inte bör anses vara ansvarig för brott, om hon eller han

- ”*inte hade förmåga att rätta sig efter lagen*
- *inte hade tillfälle att rätta sig efter lagen*
- *inte skulle ha haft förmåga att rätta sig efter lagen, även om ...*
- *inte skulle ha haft tillfälle att rätta sig efter lagen, även om ...*”³³

De underprinciper om att sakna förmåga att avstå från ett visst handlande är relativt sällsynta. Det rör sig främst om de tillfällen en person handlar ofrivilligt, till exempel då hon eller han är medvetlös eller drabbas av spasmer. Det kan också handla om att någon annan förflyttar ens kropp, exempelvis vid en knuff. När brottet innebär underlåtenhet att handla kan ansvar inte tilldelas om den underlåtna handlingen är omöjlig att utföra. Gärningsmannen kanske är förlamad eller saknar kroppsstyrka. Vid ytterligare ett fall kan oförmåga att rätta sig efter lagen komma på tal och det är vid allvarlig psykisk sjukdom. Detta friskriver dock inte gärningsmannen från ansvar i svensk rätt. Det är dock relevant vid påföljdsbestämningen, då möjlighet till användandet av fängelse som påföljd begränsas enligt 30 kap. 6 § BrB.³⁴

När det gäller de andra underprinciperna om att sakna tillfälle att rätta sig efter lagen är det vanligaste skälet till detta att gärningsmannen saknar vetskap om vad han eller hon ska göra, det vill säga att gärningsmannen inte vet vad som bör göras enligt lag vid en given situation. I svensk rätt har detta skäl inte givit ansvarsbefrielse på ett generellt plan. Det anses att effektiviteten i straffsystemet skulle gå förlorad i fall att okunskap skulle vara ett godtagbart skäl till att inte ha möjlighet följa lagen.³⁵

2.3.3 Skuldprincipen

Skuldprincipen går hand i hand med de båda ovanstående principerna. Den innebär kort och gott att gärningsmannen måste *bevisas* skyldig till att ha begått ett brott för att det ska vara rättfärdigt att bestraffa honom eller henne.

³³ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 272.

³⁴ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 272.

³⁵ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 273.

Av skuldprincipen framgår även att straff för ett brott inte ska vara strängare än vad som motsvarar måttet på skulden.³⁶ Det framgår av 29 kap. 1 § BrB. Av skuldprincipen går att läsa ut andra rättigheter, bland annat rätten till en rättvis rättegång. Den rätten stadgas bland annat i artikel 6 i lag (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) och 2 kap. 11 § 2 st. RF. En vidare presentation av begreppet skuld kommer att beskrivas i avsnitt 3.2.

2.4 Osjälvständiga brottsformer

Det går att dela in BrB i en allmän del och en speciell del. Den allmänna delen består av generella principer och läror som är tillämpliga i förhållande till de flesta brottsbeskrivningar. Brottsbeskrivningarna i sin tur återfinns i den speciella delen.³⁷ Brottsbeskrivningarna i den speciella delen är ofullständiga i den mening att de inte beskriver alla brottsförutsättningar och inte heller anges hur långt de aktuella kriminaliseringarna sträcker sig. Detta kompletteras nämligen i 23 kap. BrB. I nämnda kapitel regleras försök, förberedelse, stämpling, och medverkan till brott. Även anstiftan till brott regleras i detta kapitel. Dessa kallas för *ofullständiga brottsformer* eftersom de per definition är beroende av andra brottsbeskrivningar.³⁸ Jag kommer i förevarande avsnitt att lägga fokus på förberedelse och stämpling samt medverkan, då dessa i vissa fall kan ha kollektiv karaktär och är således mer intressanta för denna uppsats. Försöksbrottet kan givetvis också vara av kollektiv karaktär, men samma tydliga koppling finns inte som hos de andra ofullständiga brottsformerna.

2.4.1 Förberedelse och stämpling till brott

Förberedelse och stämpling fanns i 1948 års strafflag under samma rubricering, nämligen under förberedelse. Med inträdet av BrB kom stämpling att bli ett eget brott. I 23 kap. 2 § 1 st. BrB framgår att förberedelse

³⁶ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 269.

³⁷ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 21 f.

³⁸ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 396.

förutsätter att gärningsmannen har uppsåt att främja eller utföra brott, att förberedelseansvar ska vara föreskrivet i aktuell brottsbeskrivning³⁹, att gärningsmannen har utfört en så kallad förberedelsegärning, att brottet inte har fullbordats eller försökts företas och att det farerekvisit som återfinns i 23 kap. 2 § sista stycket är uppfyllt. Förberedelsegärningen innebär följande:

- Någon har tagit emot eller lämnat pengar eller annat som utgör vederlag för brottet, eller
- Anskaffar, förfärdigar, lämnar, mottar, förvarar, fortskaffar eller tar annan dylik befattning med hjälpmedel för brottets genomförande.⁴⁰

I förevarande uppsats är stämpling ett än mer intressant brott. I 23 kap. 2 § 2 st. BrB framgår att för att dömas till ansvar för stämpling krävs att det är särskilt föreskrivet. Det krävs också en stämplingsgärning för att rekvisiten för stämplingsbrottet ska anses vara uppfyllt. Utöver detta krävs att det finns ett uppsåt till det fullbordade brottet. Även här krävs att farerekvisitet i 23 kap. 2 § sista stycket BrB är uppfyllt. Med stämplingsgärning menas att gärningsmannen

- a) i samråd med annan beslutar att begå brott, eller
- b) har sökt anstifta annan att föröva brott, eller
- c) har åtagit sig att utföra brott eller
- d) har erbjudit sig att utföra brott.⁴¹

Det som skiljer sig mellan stämpling och förberedelse är alltså stämplingsgärningen respektive försöksgärningen. Något som är viktigt att poängtera i detta sammanhang är det överskjutande uppsåtet. För att ett förberedelse- eller stämplingsbrott ska vara för handen krävs att det finns ett uppsåt att begå det fullbordade brottet. Detta kan kallas för brottsplan.⁴² Som vi kan se finns tydliga kollektiva aspekter av, framförallt, stämpling. Detta är således ett sätt att straffa fler personer än endast själva huvudgärningsmannen.

³⁹ Jfr 3 kap. 11 § BrB.

⁴⁰ SOU 1996:185 s. 168 f.

⁴¹ SOU 1996:185 s. 181; Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 412.

⁴² Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 399, 413.

2.4.2 Medverkan till brott

I alla brottsbeskrivningar i den speciella delen av BrB tas sikte på att den otillåtna gärningen företas av en person. Om det är flera personer som uppfyller samtliga rekvisit kan naturligtvis alla dömas till ansvar för det specifika brottet. Om en annan person än gärningsmannen främjar brottet genom dåd eller råd ska även den andra personen ådömas ansvar. Detta följer av 23 kap. 4 § 1 st. BrB. Detta är medverkan till brott. Innan jag går djupare in i vad medverkansläran innebär anser jag att en begreppsdefinition är på sin plats. I 23 kap. 4 § BrB görs en åtskillnad mellan *den som utfört gärningen* och *den som främjat gärningen*. Enligt paragrafen benämns emellertid samtliga som begår en otillåten handling som medverkande. Så för att minimera risken för missförstånd kommer i detta avsnitt den som begår huvudbrottet att benämnas gärningsman och den som begår medverkansbrottet att benämnas medverkande.

Något som skiljer sig från försök, förberedelse och stämpling till brott är att medverkan, och även anstiftan för den delen, inte kräver att det är särskilt föreskrivet. En person kan alltså ådömas ansvar för medverkan och anstiftan till alla brott i BrB. Även vid specialstraffrättsliga brott kan medverkan och anstiftan aktualiseras, dock endast om fängelse ingår i straffskalan. Detta framgår av 23 kap. 4 § 1 st. BrB.

Kraven för att brottet medverkan ska vara uppfyllt är att den medverkande ska ha *främjat någon annans otillåtna gärning*. Vi har alltså två delar här:

- (1) främjat
- (2) någons otillåtna handling.

Naturligtvis krävs också att övriga grunder för ådömande av ansvar är uppfyllda, det vill säga att det rör sig om en otillåten gärning, att uppsåt eller oaktsamhet föreligger och att ursäktande omständigheter är frånvarande.⁴³ Ursäktande omständigheter har den egenskapen att om en sådan omständighet skulle föreligga kan personen som har utfört den otillåtna handlingen frias från ansvar. Dessa ursäktande omständigheter finns uppräddade i 24 kap. 1-5

⁴³ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 429 f.

och 7-8 §§ BrB. Exempel på ursäktande omständigheter är nödvärn (24 kap. 1 § BrB) och samtycke i vissa fall (24 kap. 7 § BrB).

För att få en god struktur bör den som vill utreda huruvida medverkan är för handen börja med att bestämt vem som är gärningsman, i strikt mening, och vem som är medverkande. Vidare måste det utredas om det finns en otillåten gärning som gärningsmannen begår (2). Detta kan kallas *medverkansobjekt*. Först därefter kan vi titta på främjandet (1), det vill säga den medverkandes otillåtna gärningar. Det tåls att preciseras att det måste röra sig om främjande av en gärning som finns beskrivet i någon av brottsbeskrivningarna. Främjande i största allmänhet är inte straffbart. Uppsåt eller oaktsamhet måste finnas både hos gärningsmannen och hos den medverkande. Frånvaro av ursäktande omständigheter för både gärningsman och medverkande ska också vara för handen. Först här kan vi konstatera att medverkan till brott föreligger.⁴⁴ Det rör sig alltså om en helt vanlig bedömning om huruvida brott har begåtts, men det ska göras i dubbla led. Det speciella ligger i att medverkan beror på gärningsmannens skuld.

Det bör påpekas att flera personer kan vara gärningsmän på så sätt att ingen av dem, eller inte samtliga av dem, självständigt uppfyller samtliga rekvisit i en brottsdefinition, men att det dem gör tillsammans är otillåtet. Ett exempel på det är om två personer misshandlar en annan, där en av gärningsmännen håller fast offret och den andre gärningsmannen slår offret.⁴⁵ I den här typen av fall rör det sig inte om medverkan i den mening att den ene döms enligt 23 kap. BrB, utan båda kan dömas för huvudbrottet. Det kallas medgärningsmannaskap. Det innebär i praktiken att i brottsbeskrivningar tolkas uttrycket ”Den som...” lika med ”De som tillsammans...”. Här bör poängteras att ”tillsammans” i allväsentlighet är liktydigt med tillsammans och i samverkan.⁴⁶ Det går att hävda att medgärningsmannaskap innebär alltså att legalitetsprincipen naggas något i kanten, genom att ge uttrycket ”Den som...” samma innebörd som ”De som tillsammans...”. Det innebär också att skuldprincipen till viss del åsidosätts, då medgärningsmannaskap

⁴⁴ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 430 f.

⁴⁵ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 432 ;SOU 1996:185 Del 1 s. 175.

⁴⁶ Wennberg, *Från Malexander till Sambandscentralen* Nr 3 2002/03 Juridisk tidskrift s 599 f; Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 432 f.

medger att domstolen inte behöver veta i detalj vem som har gjort vad. Jag kommer att fortsätta detta resonemang i mitt avslutande kapitel.

Vissa menar dock att denna kritik, om att medgärningsmannaskapets tillämpning är allt för anpassningsbar och att det gör att man brister i rättssäkerhet och legalitet, är missriktad och överdriven. Erik Svensson⁴⁷ hävdar att vissa frågor om gärningsmannaskap när flera personer begår brott både är ”enklare och mer komplicerade än vad de vanligen framställs som i doktrinen [...]”⁴⁸. Han menar att rättssystemets dogmatiska struktur kan förenklas, men att de tolkningsfrågor som uppstår i denna struktur är mycket svåra att svara på.⁴⁹

2.5 Garantläran

I förevarande avsnitt kommer jag att presentera garantläran. Det är en relativt komplicerad lära och är i sin natur lös i ramarna. Detta eftersom garantläran som sådan inte finns reglerad i lag. Det bygger istället på implicita och explicita förhållanden mellan två eller flera personer. Jag kommer att gå igenom dessa förhållanden nedan. Innan dess måste frågan om vad garantläran är besvaras.

I vissa fall finns det i den svenska straffrätten möjlighet att döma en person till ansvar för en brottslig handling som denna person inte har utfört. Ansvaret för personen ligger i att han eller hon borde ha ingripit för att förhindra den uppkomna skadan eller situationen. Det rör sig således om ett underlåtenhetsbrott. För ansvar krävs i regel att personen som underlåter att handla befinner sig i garantställning.⁵⁰

Det finns två olika typer av garantställningar: skyddsgarant och övervakningsgarant. Skyddsgarantställning kan innehas av en person i ställning av beskyddare i förhållande till person, egendom eller intresse. För att anses inneha sådan ställning torde krävas antingen att personen har nära

⁴⁷ Jur. Dr. Vid Uppsala universitet.

⁴⁸ Svensson, *Gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap i svensk rätt*, Nordisk Tidsskrift för Kriminalvetenskap, årgång 103(2), s. 111.

⁴⁹ Svensson, *Gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap i svensk rätt*, Nordisk Tidsskrift för Kriminalvetenskap, årgång 103(2), s. 111 f.

⁵⁰ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 109.

levnadsgemenskap till person som borde kunna förutsätta att garanten kommer att ingripa i riskabla eller farliga situationer. Här torde de vanligaste exemplen vara familjemedlemmar såsom makar till varandra, föräldrar till barn och syskon som är samboende.⁵¹ Skyddsgarantställning kan också innehas av person som har gjort ett frivilligt åtagande. I detta sammanhang är avtalets riktighet inte av större intresse. Vad som är avgörande är huruvida andra har förlitat sig på att skyddsställning har inträdd så att andra försiktighetsåtgärder har uteblivit. Exempel på skyddsgarantställning till följd av frivilligt åtagande är bland annat en erfaren bergsguide som tar med personer på en fjällvandring eller en läkare som åtagit sig att ha en patient under medicinsk behandling.⁵² Tredje situationen skyddsgarantställning kan uppkomma är om det är till följd av annan särskild yrkesskicklighet. Denna situation överlappar till viss del med frivilligt åtagande. Rättsläget är något oklart gällande i vilka fall som annan särskild yrkesskicklighet kan ligga till grund för garantställning. Asp m.fl. ger exemplet att en vårdare som är satt att övervaka en psykiskt sjuk patient torde kunna hållas ansvarig enligt 3 kap. BrB om vårdaren skulle låta patienten ta livet av sig.⁵³

Skyddsgarantens skyldighet sträcker sig till att avvärja alla faror gentemot en viss person. Övervakningsgaranten å andra sidan har en skyldighet att avvärja fara av ett visst ursprung. Övervakningsgarantställning uppstår ofta när det finns särskild anledning att tro att ansvarig person har till uppgift att utomstående inte ska komma till skadade. Det rör sig oftast om fara som härrör från saker, till exempel maskiner, djur eller byggnader. För att påvisa att övervakningsgarantställning föreligger kan föreskrifter i lag eller av myndigheter vara till hjälp. Ett exempel är tillsynsplikten i 1 § lag (2007:1150) om tillsyn över hund och katt.⁵⁴ När det gäller övervakningsgarantställning vid andra personers handlande är den kanske mest lättillgängliga utgångspunkten att fråga sig om person som innehar garantposition kan bli ansvarig för underlåtenheten att hindra andra att begå brott. För relation mellan föräldrar och barn finns, förutom

⁵¹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 112 f.

⁵² Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 113.

⁵³ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 114

⁵⁴ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 115

skyddsgarantställning som konstaterades ovan, även övervakningsgarantställning.⁵⁵ Andra exempel där övervakningsgarantställning till följd av andra personers gärningar är lärare till skolbarn, militär förman till underordnad och kriminalvårdare till intagna på anstalt.⁵⁶

Det tåls att tillägga att det inte rör sig ett vikarierande ansvar, vilket innebär att ansvaret automatiskt flyttas över till garanten från den person som de facto utförde den otillåtna handlingen. För ansvar krävs att underlåtenheten att avbryta kedjan av kausalitet uppfyller kraven för antingen gärningsmannaskap eller medverkan.⁵⁷

⁵⁵ Se 6 kap. 2 § Föräldrabalken

⁵⁶ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 116

⁵⁷ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 117

3 Kollektivt ansvar

3.1 Introduktion till kapitlet

Ansvar utifrån kollektiva handlingar har länge diskuterats filosofer emellan. Man kan dela in dessa filosofer i två olika läger; individualister och kollektivisterna. Individualisternas grundinställning är att alla människor endast är ansvariga för sina egna handlingar. Kollektivisternas grundinställning är, föga förvånande, att ansvar kan tillfalla grupper. Detta är att hårdra positionerna, det finns såklart mellanting. I följande kapitel kommer jag att diskutera ansvar dels utifrån moraliska aspekter och hur dessa skiljer sig från juridiskt ansvar, dels utifrån kollektiva aspekter. Det är viktigt att få en förståelse i hur moraliskt ansvar skiljer sig från juridiskt ansvar inför den analys som följer i mitt avslutande kapitel.

I kapitel 2 presenterades det individuella straffansvaret. Jag talade om ansvarsläran, vilken helt och hållet tar sikte på ansvar och skuld för individer. Därefter presenterades de osjälvständiga brottsformerna. Dessa är i sin natur individuella, då de tar sikte på individer som på ett eller annat sätt deltar i brottslighet. I avsnitt 3.3 ska jag redogöra för olika omständigheter då man förflyttar ansvaret från individen till kollektivet. Det kommer i detta kapitel främst att handla om moraliskt ansvar. En redogörelse för olika typer av kollektiv kommer dessutom att ges och jag kommer att gå igenom skillnaderna mellan moraliskt ansvar och juridiskt ansvar. Innan dess ska jag säga något om ansvar och skuld.

3.2 Moraliskt ansvar och skuld

Avsikt att utföra handlingar är en förutsättning för att utföra avsiktliga handlingar. För oavsiktliga handlingar, exempelvis en person som till följd av en knuff stöter in i ytterlige en person, kan ansvar inte rimligen tilldelas. Det kan således konstateras att det är först efter en avsiktlig handling som ansvar för handlingen kan påkallas. Och det är först när ansvar för en handling etablerats som skyldighet för handlingen kan existera.

Moraliskt ansvar är det klander eller berömvärdhet som tillfaller moraliska agenter. En moralisk agent är en bärare av moraliskt ansvar, tillskillnad från en kausal agent. En lavin kan vara ansvarig för dödsfall som sker till följd av lavinen, men knappast moraliskt ansvarig. Detta är en kausal agent. Denna agent är kausalt ansvarig då den saknar avsikt i moralisk mening.⁵⁸

Juridiskt ansvar, eller närmare bestämt juridiskt straffansvar, bygger på de principer som finns beskrivna i kapitel 2. En person kan vara moraliskt ansvarig och juridiskt ansvarig, men man kan även vara juridiskt ansvarig utan något moraliskt ansvar och vice versa. Om en person mördar någon är personen både juridiskt och moraliskt ansvarig. Om personen å andra sidan är ute och kör bil på en bilväg som är helt ofrafikerad och väljer att köra mot rött ljus och det finns en kamera som filmar när hon eller han gör det kommer personen att vara juridiskt ansvarig, men knappast moraliskt ansvarig. Visserligen går det att argumentera för att det alltid är moraliskt riktigt att följa lagen. Utifrån det perspektivet är personen i exemplet även moraliskt ansvarig. Poängen är dock att det inte finns någon konsekvens av handlandet, det vill säga ingen som kommer till skada eller gagn av handlandet. Således finns i detta fall ingen moralisk klandervärdhet i personens handling, även om det finns juridisk klandervärdhet. Mitt tredje exempel rör det tillfälle då en person är moraliskt men inte juridiskt ansvarig. Personen är i detta exempel gift och väljer i det fallet att ha sexuellt umgänge med en annan person än den han eller hon är gift med. Det är att anse som moraliskt klandervärd, men inte juridiskt klandervärd.⁵⁹

Skuld är av yttersta intresse för förevarande uppsats. Jag anser det vara ett mycket komplext begrepp. Skuld i juridisk kontext följer av skuldprincipen (se avsnitt 2.3.3). Skuld definieras i Nationalencyklopedin (NE) som känslan av att vara orsak till något som är fel eller dåligt.⁶⁰ Det rör sig alltså om moraliskt ansvar för en klandervärd handling. När jag i fortsättningen av detta avsnitt talar om skuld innefattar det både juridisk skuld och moralisk skuld.

⁵⁸ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 13.

⁵⁹ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 13 ff.

⁶⁰ *Nationalencyklopedin*, skuld. <<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/skuld>>, hämtad 23/12 2018.

Det går att dela in skuld i tre underkategorier. Den första innebär skuld som något en person de facto innehar. En person är skyldig. Det är alltså ett objektivet moraliskt tillstånd. En person är alltså ansvarig på ett klandervärt sätt när hon eller han har utfört en moraliskt felaktig handling. Den andra kategorin bygger på skuld som något en person tror sig inneha. En person tror sig vara skyldig. Det rör sig alltså om en person som har självuppfattningen att han eller hon är skyldig. Det kan i det läget antingen vara överensstämmande eller icke överensstämmande med det objektiva moraliska tillståndet. Den tredje kategorin innebär att en person känner sig skyldig. Detta är en effekt av den andra kategorin. Värt att nämna är dock att känslan av skuld inte nödvändigtvis måste överensstämma med tron om ens skuld. En person kan tro att han eller hon inte är skyldig i ett visst sammanhang, men ändå känna skuld och vice versa. Känslan av skuld är dessutom ogrundad om tron på skuld är felaktig, det vill säga om personen inte är skyldig i enlighet med det objektiva moraliska tillståndet.⁶¹ Det är viktigt att ha dessa olika perspektiv på skuld i avsnittet som rör hedersrelaterat våld (se avsnitt 4.3). Existensen av kollektiv skuld beror på huruvida man anser att kollektiv kan inneha ansvar och utföra gärningar. Detta kommer att diskuteras i avsnitt 3.3 och 3.4.

3.3 Den individualistiska skolan

Den individualistiska skolan anser att ansvar endast kan tilldelas individer eftersom endast individer är kapabla att utföra handlingar i strikt mening.⁶² Människor kan självklart känna stolthet och skam för andras handlingar, men det betyder inte att de som känner stolthet eller skam har något att göra med de handlingar som framkallar dessa känslor. En förälder blir stolt över sitt barn om hon eller han blir framgångsrik kompositör, men det innebär inte att föräldern har haft någon del i det som barnet har skapat, i strikt mening. Således har föräldern inte heller något ansvar för musikalstret. En person kan känna skam över en landsmans dåliga prestationer i ett internationellt

⁶¹ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 72 f.

⁶² Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 17.

idrottsevenemang utan att på något sätt ha bidragit till idrottsmannens dåliga prestation. Således har personen som känner skam inte heller något ansvar i detta sammanhang.⁶³ Det kan också hävdas att även om en person riktar kritik mot ett kollektiv är det egentligen individerna i kollektivet personen riktar sin kritik mot.

Det mest grundläggande för individualisten är principen om att var och en ansvarar för sina egna handlingar. Det är orimligt, omoraliskt och fel att en person blir ansvarig för handlingar som någon annan har utfört. Somliga menar att om man med kollektivt ansvar bokstavligen menar kollektivt ansvar kommer inga handlingar kunna anses vara mer berömvärda eller klandervärda än andra handlingar. För om ansvaret är delat går det att hävda att allt ansvar är delat mellan alla i grund och botten. Om man delar ansvaret kommer en handling från en person, och berömmet eller klandret givet av den handlingen, att falla på alla andra. Det kommer då bli mycket svårt att säga något om huruvida handlingen var god eller ond, då ju alla människor ställs ansvariga för samtliga handlingar. Mänskligheten hamnar i ett läge av universell synd. Detta, menar individualisten, är omoraliskt och fel.⁶⁴ Denna argumentation är en, enligt mig, något extrem förståelse av kollektivt ansvar. Främst därför att hänsyn inte tas till att det kan finnas olika typer av kollektiv som olika personer hör till. Mer om typer av kollektiv i avsnitt 3.4.2.

Bestraffning för en klandervärd handling riktar sig mot den individ som har utfört handlingen. Det finns dock en kollektiv aspekt av detta individuella synsätt. John Locke⁶⁵ menade att det inte fanns något fel i att bestraffa deltagare i orättfärdiga krig med döden. Implikationerna av en sådan bestraffning blir dock att den avrättades familj får lida av det både materiellt (en inkomstkälla för familjen försvinner) och psykiskt (det är ofta väldigt smärtsamt när en nära anhörig dör). Detta bör dock endast ses som en negativ konsekvens av bestraffning och ett belysande av det imperfekta

⁶³ Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 22.

⁶⁴ Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 17 f.

⁶⁵ Engelsk filosof verksam under slutet av 1600-talet.

straffsystemet.⁶⁶ Således är detta resonemang inget hinder, eller ens ett argument mot, individuellt ansvarstagande.

Jag menar att det svenska straffsystemet till stor del bygger på denna individualistiska skola. Undantag från denna skola finns dock, bland annat i företagaransvaret (se avsnitt 3.4.2.2).

3.4 Den kollektivistiska skolan

3.4.1 Typer av kollektiv

För att förstå tanken bakom kollektivt ansvar krävs klagörande kring vad som menas med kollektiv. Tracy Isaacs⁶⁷ menar att det finns olika typer av kollektiv. De grupper med tydligast struktur kallar hon för *organizations* eller *organisation*. I denna kategori av kollektiv tillhör företag, nationer, universitet och välgörenhetsorganisationer etc.⁶⁸ En grupp där det som förenar medlemmarna i gruppen är ett gemensamt mål kallar Isaacs för *goal-oriented collective* eller *målorienterad grupp*. Det är viktigt att målet är gemensamt och att det nås, eller åtminstone försöker nås, genom kollektiva handling.⁶⁹ Denna typ av grupp kan bestå av två personer som lagar mat tillsammans, tusen personer som gör ”vågen” på en arenaläktare eller tiotusentals personer som springer ett välgörenhetslopp. Antalet personer i gruppen är alltså inte relevant. Det finns även andra typer av grupper. En som Isaacs nämner är *aggregates* eller *samlingar*. Denna grupptyp kan förstås som en samling människor som delar någon gemensam karaktäristika.⁷⁰ Det kan vara egentligen vad som helst. För min del kan det vara gruppen män, juriststudenter eller musikintresserade. I dessa grupper finns inget gemensamt mål, det finns heller ingen tydlig struktur för gruppen. Denna typ av kollektiv kommer jag inte vidare att gå in på i denna uppsats. En fjärde typ av grupp är en grupp med slumpmässiga medlemmar. Man kan till exempel sätta mig, påven och Stefan Löfven i samma grupp, utan att vi har något direkt

⁶⁶ Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 25.

⁶⁷ Professor vid fakulteten för konst och humaniora vid Western University.

⁶⁸ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s.24 f.

⁶⁹ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s.25.

⁷⁰ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 26.

gemensamt eller har något syfte.⁷¹ Inte heller denna typ av grupp kommer jag att ägna mer utrymme åt.

När det gäller organisationer och målorienterade grupper tåls att tilläggas att dessa kollektivt inte är beroende av identiteten av medlemmarna. Annorlunda uttryckt spelar det inte någon roll för dessa kollektivs existens att individerna som utgör kollektivet är de samma. Ett företag kommer fortfarande vara samma företag även om det skulle byta ut samtliga anställda mot andra. IFK Göteborg kommer fortsatt att vara IFK Göteborg om de skulle byta ut samtliga fotbollsspelare mot andra. För att en organisation fortsatt ska vara en organisation är det viktiga att verksamheten fortlöper. För målorienterade grupper är bibehållandet av det gemensamma målet avgörande för den fortsatta existensen av gruppen.⁷²

3.4.2 Kollektiva handlingar

Kollektiva agenter kan utföra kollektiva handlingar. Detta anser bland andra Isaacs.⁷³ Ett utgångsläge för denna ståndpunkt torde vara att människor de facto tillskriver både individer och kollektiv ansvar och, kanske framförallt, skuld. Ansvar och skuld tilldelas ofta nationer, kommuner och organisationer. Ett exempel på sådan ansvars- och skuldtilldelning är att Tyskland var ansvarig för Andra världskriget. Den här typen av uttalanden sker inte sällan.⁷⁴ Om det således går att tilldela kollektiv ansvar, torde kollektiv även vara kapabla att utföra handlingar. Detta eftersom ansvar kräver handlande (eller i vissa fall underlåtenhet att handla). Isaacs menar att de agenter som kan företa kollektiva handlingar är organisationer och målorienterade grupper. Jag kommer att börja med att beskriva kollektiva handlingar i förhållande till organisationer.

⁷¹ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 27.

⁷² Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 35.

⁷³ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 54.

⁷⁴ Cooper, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 35.

3.4.2.1 Kollektiva handlingar utförda av organisationer

Skillnaden mellan kollektiva handlingar och individuella handlingar är stor i organisationer. Där är det den kollektiva viljan som kommer fram till största del.⁷⁵ Filosofen Peter A. French förklarar konceptet på ett annat vis:

”[W]hen the corporate act is consistent with, an instantiation or an implementation of established corporate policy, then it is proper to describe it as having been done for corporate reasons, as having been caused by a corporate desire coupled with a corporate belief and so, in other words, as corporate intentional.”⁷⁶

Corporate, eller företag, kan i detta sammanhang även betyda organisation. French slår här fast att en organisation kan betraktas som en kollektiv agent i vissa fall. Detta är med andra ord en tanke som ger bilden av att ett kollektiv i sig kan vara ansvariga, eftersom ansvar kräver en agent som utför antingen klandervärda eller berömvärda handlingar. Poängteras bör att i citatet ovan förklaras kollektiv avsikt. Avsikt är, som jag förklarat ovan, en förutsättning för avsiktlig handling och i sin tur ansvar och skuld. Poängen med resonemanget i citatet är att individers avsikter inom organisationen inte är relevanta för kollektivets avsikter. Även om organisationens avsikter bestäms genom omröstning av individerna inom organisationen är det fortfarande organisationens kollektiva avsikt som kommer att framträda. Den kollektiva handlingen som följer är ett resultat av organisationens kollektiva avsikt.⁷⁷

Kollektiva handlingar, enligt ovan, kan självklart ibland vara otillåtna enligt lag. Många länder har valt att behandla ett företags kollektiva skuld genom ett straffansvar för juridiska personer. Bland dessa länder kan USA, Australien och våra nordiska grannländer nämnas. Alla dessa länder har någon form straffansvar för juridiska personer.⁷⁸ Så har dock inte Sverige valt att göra till stor del på grund av att det individuella straffansvaret fortsatt ska vara absolut. Det går att argumentera för att Sverige har gjort avvägningen att grupper inte kan utföra handlingar på det sätt som beskrivs ovan. Det är

⁷⁵ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 23.

⁷⁶ French, *The Corporation as a Moral Person* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 145.

⁷⁷ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 29.

⁷⁸ Jönsson, *Straffansvar och modern brottslighet* s. 133.

istället alltid individer som utför handlingarna. Å andra sidan verkar det ibland rimligt att personer i företagsledande ställning bör kunna bli bestraffade i fall där brott inom företags verksamhet begås. I enlighet med den synen på ansvar har en konstruktion som bygger på företagaransvar, som i sin tur bygger på garantläran utformats. Garantläran har jag redogjort för i avsnitt 2.5. Nedan kommer jag kort att beskriva företagaransvaret.

3.4.2.2 Företagaransvar

I de flesta brottsbeskrivningar kan gärningsmannen vara vem som helst. I lagtext står ofta ”Den som...”, vilket åsyftar den som utför en otillåten handling. I vissa brottsbeskrivningar står istället för ett generellt subjekt (jfr. t. ex. 3 kap. 1 § BrB) ett specialsubjekt. Det tar sikte på en särskild person som innehar särskild position eller ställning (jfr. 10 kap. 1 § BrB). För att en företagare, i egenskap av företagare, ska kunna ställas ansvarig för företeelser som företas inom ramen för verksamheten krävs att kriminaliseringen riktar sig mot företagaren som specialsubjekt.⁷⁹ Med företagare menas i detta sammanhang näringsidkare⁸⁰, arbetsgivare⁸¹, redare⁸², anordnare⁸³ och tillståndshavare⁸⁴. Alla olagliga gärningar som begås av någon i företaget kan företagaren bli ansvarig för, förutsatt att finns en brottsbeskrivning som pekar ut företagaren som specialsubjekt. Om det inte finns några närmare beskrivningar kring vem som kan utlösa ansvaret för företagaren gäller att vem som helst kan utlösa det. Det innefattar även handlingar utförda av företagarens anställda. Ett villkor är att den otillåtna handlingen utförs inom ramen för företags verksamhet. Detta krav gäller även om det står utskrivet i brottsbeskrivningen vem som kan utlösa ansvaret. Detta kallas för accessoriskt företagaransvar.⁸⁵ Det brottsliga ligger i att företagaren har brutit i ansvaret att företagsverksamheten ska bedrivas på ett lagligt sätt. Här kan en förskjutning av det individuella straffansvaret skönjas. Istället för att

⁷⁹ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 192 f.

⁸⁰ Jfr 16 kap. 9 § BrB.

⁸¹ Jfr 23-24 §§ Arbetstidslagen (1982:673).

⁸² Jfr 20 kap. 1 § 2 st. Sjölagen (1994:1009).

⁸³ Jfr 2 kap. 29 § Ordninglagen (1993:1617).

⁸⁴ Jfr 10-12 §§ Lagen (1984:3) om kärnteknisk verksamhet.

⁸⁵ Asp, Ulväng & Jareborg, *Kriminalrättens grunder* s. 194.

ställa personen som de facto har utfört den brottsliga handlingen ansvarig, blir istället företagaren ansvarig för den handlingen.

3.4.2.3 Kollektiva handlingar utförda av målorienterade grupper

Som jag tidigare nämnt är en målorienterad grupp en sammanslutning av personer som går samman i uppnåendet av ett särskilt mål. Storleken på denna sammanslutning är irrelevant, så även hur mycket planering som krävs för att uppnå målet.⁸⁶ Isaacs menar att målorienterade grupper kan utföra kollektiva handlingar. Grundläggande för målorienterade grupper, menar Isaacs, är att helheten är större än summan av delarna. Det beror på att man helt enkelt inte kan göra vissa saker som individ, men som man kan göra i grupp. Jag kan inte gå på en promenad tillsammans ensam. Jag kan inte spela en fotbollsmatch ensam. Jag kan inte framföra orkestermusik ensam. Det är endast grupper som kan utföra den typen av handlingar.⁸⁷ Isaacs menar vidare att individer i målorienterade grupper är ansvariga för deras bidragande till den kollektiva handlingen, men inte för den kollektiva handlingen som sådan. Däremot är den målorienterade gruppen som kollektiv ansvarig för den kollektiva handlingen.⁸⁸ Som jag förstår det bygger detta resonemang på en kombination av kollektivt och individuellt ansvar. Det individuella ansvaret bygger på de handlingar en individ de facto utför och det kollektiva ansvaret tilldelas kollektivet, det vill säga den målorienterade gruppen.

⁸⁶ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 34.

⁸⁷ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 35.

⁸⁸ Isaacs, *Moral responsibility in collective contexts* s. 120 f

4 Kollektiva brott i straffrätten

4.1 Introduktion till kapitlet

Detta kapitlet kommer att handla om när olika typer av sammanslutningar begår brott tillsammans. Det kommer att göras genom två exempelområden inom vilka det svenska rättssystemet måste ta ställning till hur det ska handskas med brottslighet utifrån ett kollektivt perspektiv. Dessa två exempelområden är hedersvåldsproblematik och terroristbrottslighet. Jag kommer dock att inleda med en presentation av föreningsfriheten och dess begränsningar. Att ha en förståelse för föreningsfriheten är av stor vikt när eventuella inskränkningar på nämnda frihet kan komma att realiseras.

4.2 Föreningsfriheten

Friheten att sammansluta sig med andra för allmänna eller enskilda syften stadgas i 2 kap. 1 § RF. Denna frihet benämns föreningsfrihet och finns, förutom i RF, även stadgad i artikel 11 EKMR. Denna frihet får emellertid begränsas enligt 2 kap. 20 § RF. Hur föreningsfriheten får begränsas anges i 2 kap. 24 § 2 st. RF. Begränsningar får förekomma i två fall. Den ena begränsningen av föreningsfriheten som får förekomma tar sikte på sammanslutningar av militär karaktär och syftar på reglering om olovlig kårverksamhet i 18 kap. 4 § BrB. Brottbeskrivningen om olovlig kårverksamhet innefattar fyra rekvisit. Brottet begås genom att

1. bilda eller delta i en sammanslutning
2. som måste anses vara avsedd att utgöra eller med hänsyn till sin beskaffenhet och det ändamål för vilket den är bildad lätt kan

utvecklas till ett sådant maktmedel som en militär trupp eller polisstyrka och

3. som inte med tillstånd förstärker försvaret eller ordningsmakten eller genom att
4. för sådan sammanslutning ta befattning med vapen, ammunition eller annan dylik utrustning, upplåta lokal eller mark för dess verksamhet eller understödja den med pengar eller på annat sätt.

För att sammanslutningen ska vara olovligt måste avsikten med sammanslutningen vara att utgöra ett maktmedel jämförbart med militär trupp eller polisstyrka. Det är alltså avsikten och inte den faktiska styrkan som sammanslutningen uppbringar som gör sammanslutningen olovlig.⁸⁹

Den andra begränsningen ger lagstiftaren möjlighet att förbjuda rasistiska organisationer. Denna andra del finns i RF till följd av FN:s konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering⁹⁰. Artikel 2 i konventionen kräver att medlemsstaterna ska förbjuda rasistiska organisationer. Det tåls att framhålla att ett sådant förbud inte finns lagstiftat i Sverige. Oavsett det ville lagstiftaren inte att grundlagen skulle vara ett hinder för Sverige att fullgöra sina internationella åtaganden.⁹¹

Enligt förarbetena till RF ska föreningsfriheten tolkas på det sätt att sådan verksamhet som är brottslig om den bedrivs av en enskild person inte kan vara tillåten om den bedrivs genom sammanslutning.⁹² Jag tolkar det som att utifrån föreningsfriheten får en sammanslutning förbjudas om verksamheten den bedriver är olaglig och också hade varit olaglig om en enskild person skulle bedrivit verksamheten.

Föreningsfriheten är viktig att ha i beaktande under kommande avsnitt. Den innebär en grundlagsskyddad rätt att delta i sammanslutningar tillsammans med andra och får endast inskränkas i mycket få situationer. I förhållande till hederskulturer bör inte frågor kring föreningsfrihet

⁸⁹ Roos, Brottsbalk (1962:700) 18 kap. 4 §, Lexino 2018-09-02, hämtat 2018-12-04.

⁹⁰ Förenta nationernas internationella konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering New York den 7 mars 1966.

⁹¹ Prop. 1975/76:209 s. 113 f.

⁹² Prop. 1975/76:209 s. 113

uppkomma i särskilt omfattande mängd. Föreningsfriheten kommer emellertid bli aktuell avseende lagstiftning om terrorism.

4.3 Hedersvåld

Det var i slutet av 1990-talet som medvetenheten om hederskultur och hedersrelaterat våld växte fram i västvärlden. I Sverige uppmärksammades hedersmordet på bland andra Pela Atroshi 1999⁹³. Detta inledde en debatt om heder, invandring och våld. Några år senare mördades Fadime Sahindal⁹⁴ av sin far och debatten intensifierades. Men vad hedersrelaterat våld egentligen innebär kan vara något mer oklart för gemene man. Jag kommer därför att inleda detta kapitel med att försöka ge en bild av hedersbegreppet och därtill olika aspekter av det. Jag kommer att uppehålla mig vid heder och sexuell kontroll då jag anser det vara en central aspekt av hur hedersrelaterat våld motiveras. Därefter kommer jag att ge en kulturell kontext till hur hederskulturer fungerar.

Något man som läsare bör ha i åtanke är att hederskulturer och deras sedvänjor skiljer sig åt. Det går alltså inte att tala om en specifik hederskultur i vilken alla kulturer med inslag av heder kan anses tillhöra.⁹⁵ Jag kommer i förevarande kapitel därför att beskriva heder, hedersrelaterat våld och hederskulturer på ett generellt plan. Innan dess kommer jag att presentera grunderna för vad en kollektivistisk kultur är.

Ytterligare en viktig sak att ha i åtanke när hedersvåld och hederskulturer diskuteras är att det inte nödvändigtvis är kopplat till religion. Forskare menar att hederskulturer många gånger är äldre än de religioner som fortfarande praktiseras idag. Det är till och med så att hederskultur i mångt och mycket står i konflikt med religiösa läror och dogmer.⁹⁶ I de fall det är kopplat till religion rör det sig om olika religioner. Många menar att forskningen felaktigt har kopplat hedersvåld till just islam.⁹⁷

⁹³ Hovrättens dom B 715-01.

⁹⁴ Hovrättens dom B 4651-02.

⁹⁵ Se Cultural practices in the family that are violent towards women [E/CN.4/2002/83]; Intersections between culture and violence against women [A/HRC/4/34].

⁹⁶ Grutzky & Åberg, *Heder och samvete* s. 34.

⁹⁷ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Hedersrelaterat våld och förtryck* s. 25.

4.3.1 Kollektivistisk kultur

Kollektivistiska kulturer växer ofta fram i samhällen med bristande centralmakt.⁹⁸ Det är en samhällsstruktur som istället för en vertikal maktstruktur, som i de flesta västerländska samhällen, har en horisontell maktstruktur där familjer eller klaner är centrala. I de flesta västerländska samhällen sätter vi vår tilltro till att staten ska sköta rättsskipning. Detta system är dock relativt nytt jämfört med hur man har upprätthållit normer i kollektivistiska kulturer. Istället för att vid brott kontakta tredje part, det vill säga polisen, väljer de inblandade klanerna att lösa den uppkomna konflikten genom att komma överens om en rimlig sanktion, utan att blanda in någon typ av myndighet. Detta går att jämföra med hur det såg ut i Sverige innan landskapslagarnas ikraftträdande.⁹⁹ Skulle de båda klanerna inte komma överens har målsägarklanen rätt till så kallad "blodshämnd".¹⁰⁰ Man kan hävda att demokratin bygger på lag, medan klansamhället bygger på relationer.¹⁰¹ I kollektivistiska kulturer skiljer man inte nödvändigtvis på juridiskt ansvar och moraliskt ansvar.¹⁰² Detta påverkar givetvis ytterligare synen på rättsskipning och bestraffning på det sättet att det är rättfärdigt att bestraffa moraliska överträdelser på ett av kollektivet sanktionerat vis.

Kollektivismens grundprincip är gruppen före individen, eller något populariserat "laget före jaget". Eftersom individens prioriteringar hela tiden bör gagna gruppen på bästa sätt, är också gruppen ansvarig för de handlingar individen utför. Man kan alltså knappast tala om ett individuellt ansvar, utan snarare kollektivt ansvar.¹⁰³

4.3.2 Hedersbegreppet

För att överhuvudtaget kunna hitta en definition av hedersrelaterat våld och dess struktur krävs en definition av heder. Heder är ett mycket komplext begrepp som kan variera i hur det uppfattas. I grunden är begreppet dock

⁹⁸ Brinkemo & Lundberg, *Klanen* s. 33.

⁹⁹ Häthén, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv* s. 44 f.

¹⁰⁰ Brinkemo & Lundberg, *Klanen* s. 43.

¹⁰¹ Brinkemo & Lundberg, *Klanen* s. 30, 41.

¹⁰² Lewis, *Collective Responsibility* i: May & Hoffman (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate in Theoretical And Applied Ethics* s. 23

¹⁰³ Brinkemo & Lundberg, *Klanen* s. 41 f.

positivt laddat. Heder definieras enligt Svenska Akademiens ordlista (SAOL) som gott anseende. I NE beskrivs en något vidare definition. Där står att heder dels är en uppsättning goda karaktärsegenskaper, dels är andras positiva uppfattning om en person. Det finns alltså en individuell dimension och en kollektiv dimension i begreppet.¹⁰⁴ Jag kommer att återkomma till det dualistiska i hedersbegreppet i avsnitt 4.3.2.2.

Begreppet heder kan översättas till turkiska och kurdiska som *shirif*, och *namus*. Dessa begrepp har en känslomässigt starkare laddning än det svenska begreppet heder. *Shirif* används för en man som har hedern i behåll. *Shirif* betyder heder på ett allmänt plan, medan *manus* snarare är den heder som har med kvinnan och hennes sexualitet att göra.¹⁰⁵ Med tanke på att det i flera andra språk, där ibland turkiska och kurdiska, finns åtminstone två begrepp som översätts till ett begrepp i svenskan finns risken att nyanser och gradskillnader går förlorade. Det gör det svårare att fullt ut förstå begreppen så som de används inom andra kulturella kontexter. Detta är viktigt att ha i åtanke vid fortsatt läsning av detta kapitel. Jag läser och uppfattar texter utifrån den kulturella och språkliga kontext varifrån jag kommer. Det påverkar min syn på heder och hederskultur.

4.3.2.1 Sexuell kontroll och skam

Sett historiskt har hedersbegreppet haft en könsdimension i både västerländsk och annan kultur. Mannens heder har kopplats till ”sin” eller ”sina” kvinnors sexualitet. Detta har gjort att mäns heder blivit beroende av mannens kontroll över kvinnors sexuella beteende.¹⁰⁶

Vad den här sexuella kontrollen innefattar kan självklart variera mellan olika kulturer och grupper. I vissa fall kan en tonårsflicka inte ha pojkvän eller gå på fest utan att vanhedra sin familj. I andra fall, som i norra Italien i 1800-talets slut, kunde kvinnor föda barn utanför äktenskapet, med det att barnet fanns utom åsyn för den egna familjen eller att kvinnan gifte sig med barnets far.¹⁰⁷ Detta tillvägagångssätt, att gifta sig tillbaka till heder, är idag

¹⁰⁴ Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar* s. 33.

¹⁰⁵ Wikan, *En fråga om heder* s. 61.

¹⁰⁶ Wikan, *En fråga om heder* s. 51.

¹⁰⁷ Wikan, *En fråga om heder* s.51.

inte särskilt ovanligt i hederskulturer. Detta kan gälla även om kvinnan blir våldtagen. Om kvinnan gifter sig med våldtäktsmannen kan familjens heder återupprättas. Detta kan låta fruktansvärt, att vara tvungen att gifta sig med den som våldtagit en. Vi måste då komma ihåg att alternativet för dessa kvinnor kan vara döden.¹⁰⁸

Hederskulturer tenderar att vara kyskhetskulturer. En fader ska på dotterns bröllop lämna över henne med oskulden intakt. Oskulden kontrolleras i vissa fall genom att granska lakanen morgonen efter för att se att det finns blod på dessa. Detta är en helt ovetenskaplig teori om att mödomshinnan skulle vara ett bevis på oskuld. Och eftersom alla flickor och kvinnor inte blöder vid sitt första samlag kan en flicka eller kvinna oriktigt bli anklagad för att ha brutit mot kyskhetsnormen innan bröllopsnatten. Detta är en stor skräck för många flickor och kvinnor, vilket ibland leder till att åtgärder vidtas, till exempel påsar med blod som kvinnan tar sönder under samlaget.¹⁰⁹

Varför kvinnans sexualitet är så starkt kopplat till och viktigt för hedern beror delvis på att man anser att kvinnor inte kan kontrollera sin sexualitet då hon är för emotionell. Det är endast sex inom det äktenskap som familjefadern har godkänt som är moraliskt försvarbart. Allt annat sexuellt umgänge är att betrakta som omoraliskt och är till följd av det en stor skam för familjen.¹¹⁰

Känslan av skam är en medfödd känsla som är viktig ur ett evolutionärt perspektiv. Skam är av stor vikt för att hålla individer inom de sociala ramar som är uppsatta av den gruppen man befinner sig inom. Om man går över gruppens gräns för vad som är socialt accepterat kan skam uppstå. Detta var i människans begynnelse en överlevnadsfråga. Om en individ inte höll sig innanför acceptansens ramar kunde det innebära fara, inte bara för individen, utan också för hela gruppen. Vad som är socialt accepterat, det vill säga vad som kan utlösa skam, är olika för olika grupper.¹¹¹

Skammens uppgift är alltså bibehållandet av en ställning för en individ i sin grupp. Rädsla för skam för individen är också rädsla för att uteslutas från

¹⁰⁸ Wikan, *En fråga om heder* s. 52.

¹⁰⁹ Grutzky & Åberg, *Heder och samvete* s. 39.

¹¹⁰ Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar* s. 46 f.

¹¹¹ Cullberg Weston, *Från skam till självrespekt* s. 24 f.

gemenskapen i gruppen.¹¹² Det finns med andra ord viktiga och positiva aspekter av skam utifrån gruppens bästa. Trots det har ordet skam främst en negativ laddning när det används i sociala sammanhang. I sociala krissituationer, alltså när ett drev går igång mot den egna gruppen, krävs ofta en syndabock. Syndabocken får ta på sig all skam som de övriga i gruppen så innerligt vill undvika av ovanstående anledningar. Ofta blir syndabocken en kvinna som enligt de rådande normerna har agerat omoraliskt. De manliga medlemmarna i gruppen vill så långt det är möjligt slippa skamkänslorna som kvinnan ådragit gruppen. För att återfå hedern kan det ibland till och med krävas att kvinnan mördas. Detta för att gruppen ska återvinna sin heder.¹¹³

4.3.2.2 Det dualistiska hedersbegreppet

Hedersbegreppet kan delas in i två kategorier. En individuell dimension och en kollektiv dimension. Den individualistiska aspekten av heder berör inneboende goda karaktärsdrag. Sådan typ av heder är vanlig i västerländska kulturer. Här är alltså hedern inte beroende av någon annan än individen. Den kollektivistiska aspekten av heder bygger dels på omvärldens syn på en individ i kollektivet, dels på kollektivets anseende utåt.¹¹⁴ Julian Pitt-River uttrycker hedersbegreppets kollektivistiska karaktär på följande vis:

*”Honour is the value of a person in his own eyes, but also in the eyes of his society. It is his estimation of his own worth, his claim to pride, but it is also the acknowledgement of that claim, his excellence recognized by society, his right to pride.”*¹¹⁵

Pitt-River menar alltså att heder dels är en persons värde uppskattat av en själv. Därtill lägger han på värdet som samhället ser i personen. Det handlar också om att en individ själv tar stolthet i anspråk, men också att detta anspråk erkänns av samhället och ger individen rätt till stolthet. I hederskulturer är den individuella dimensionen starkt begränsad i jämförelse med den kollektiva dimensionen.

¹¹² Cullberg Weston, *Från skam till självrespekt* s. 25.

¹¹³ Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar* s. 39 f.

¹¹⁴ Hussein, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar* s. 36.

¹¹⁵ Pitt-River, *Honour and social status* s. 21.

4.3.3 Hedersrelaterat våld

Enligt polisen definieras hedersrelaterad brottslighet som brott som riktade mot någon, ofta en släkting, i syfte att förhindra att familjens heder skadas eller förloras, alternativt att reparera eller återställa den skadade eller förlorade hedern.¹¹⁶ De flesta som utsätts för hedersrelaterad brottslighet är flickor eller kvinnor i åldrarna 15-25, men även pojkar och män utsätts.¹¹⁷

Den förhärskande teorin gällande mäns våld mot kvinnor utgår från att allt våld av män mot kvinnor i grunden handlar om makt och vidmakthållandet av att det manliga ska vara överordnat det kvinnliga.¹¹⁸ Det inbegriper även hedersrelaterat våld. Men vad som gör hedersvåldet unikt är hur det sanktioneras och i vissa fall uppmuntras av omgivningen. Om en man som inte befinner sig i en hederskulturell kontext misshandlar en kvinna möts han av avsky från omgivningen. Misshandeln består i att det är en man som själv beslutar sig för att misshandla en kvinna. Varför han gör det kan såklart variera, men i grunden rör det sig om en makt- och sexualitetsdemonstration. Om vi istället talar om en man i en hederskulturell kontext misshandlar en kvinna utifrån ett *hedersmotiv* är detta sanktionerat och ofta planerat och genomfört av hans omgivning/grupp/familj.¹¹⁹

4.3.4 Kritik mot begreppsanvändningen av hedersrelaterat våld

Det råder delade meningar huruvida hela samhället genomsyras av mannens kontroll över kvinnors sexualitet, eller om det endast rör sig om särskilda grupper som har den här problematiken. Vissa hävdar att det inte är några skillnader mellan hedersvåld och annat våld mot kvinnor. Man menar att båda typerna betingas av patriarkala strukturer som genomsyrar alla samhällen. Skillnaderna är att det kommer till uttryck på olika sätt. Denna distinktion grundar sig i att om ett genusperspektiv anläggs framstår patriarkala

¹¹⁶ <<https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/brott-i-nara-relationer/hedersrelaterade-brott/>> hämtat 31/10-2018.

¹¹⁷ <<https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/brott-i-nara-relationer/hedersrelaterade-brott/>> hämtat 31/10-2018; Göta hovrätts dom den 5 juli 2011 i mål nr B 1338-11.

¹¹⁸ Nationellt centrum för kvinnofrid *ANTOLOGI – Sju perspektiv på våldtäkt* s. 33.

¹¹⁹ Grutzky & Åberg, *Heder och samvete* s. 28 f.

strukturer som globala företeelser, vilket inbegriper även Sverige. Anlägger man istället en mer kulturell förklaringsmodell framstår den västerländska kulturen som patriarkal i sig.¹²⁰ Sociologen Åsa Eldén menar att de kulturella argument som används har att göra med att mäns våld mot kvinnor ska fjärras från den svenska kulturella självuppfattningen.¹²¹ Annorlunda uttryckt innebär det att den kulturella förklaringsmodellen ger lev åt idén att mäns våld mot kvinnor inte är accepterat och inte heller en del av den svenska kulturen. Eldén är dock inte främmande för den kollektiva aspekten av mäns våld mot kvinnor i fall där heder utgör ett motiv.¹²²

4.3.5 Hedersrelaterat våld ur straffrättsligt perspektiv

De brott som jag kommer att fokusera på är gällande hedersrelaterat våld är mord, misshandel och olaga frihetsberövande. Även brott som tvångsäktenskap enligt 4 kap. 4c § BrB är aktuella i kontext av hedersförtryck, men detta kommer inte behandlas vidare. Mord- och misshandelsbrotten återfinns i 1 respektive 5 §§ 3 kap. BrB och olaga frihetsberövande finns i 4 kap. 2 § BrB.

Det tåls att nämna att det inte finns några brott i svensk lagstiftning som direkt kan kallas hedersbrott. I de fall hedersbrott som begrepp används rör det sig alltid om motivet till brottet. Heder som motiv är inte någon försvårande omständighet enligt 29 kap. 2 § BrB. Det tåls att förtydliga att det inte heller är någon förmildrande omständighet enligt 29 kap. 3 § BrB. I lagens mening är det helt vanliga brott. I ett av de mer medialt uppmärksammade fallen med hedersmotiv har domstolarna i domskälen fört resonemang gällande hedersmotivets vara eller icke vara. Det gäller mordet på Abbas Rezaei. Hedersmotivet kom på tal i en diskussion gällande medverkan till brott. Rätten menade att hedersmotivet gjorde det troligare att två personer medverkat till brottet. Det har alltså inte rört sig om skärpning av straffet i något avseende för huvudgärningen, vilken är mord.¹²³ Det har

¹²⁰ Nationellt centrum för kvinnofrid, *Hedersrelaterat våld och förtryck* s. 27 f.

¹²¹ Eldén, *Heder på liv och död* s. 89

¹²² Nationellt centrum för kvinnofrid, *Hedersrelaterat våld och förtryck* s. 28 f.

¹²³ Göta hovrätts dom den 5 juli 2011 i mål nr B 1338–11.

skrivits en mängd motioner för att få till en lagändring vilken skulle innebära en egen brottsrubricering för hedersrelaterad brottslighet.¹²⁴ Någon sådan ändring har dock inte röstats igenom i riksdagen.

4.4 Terroristbrottslagstiftning

Terrorism har under många år plågat världen. Under flera år har så kallade terrorresor uppmärksammats i olika sammanhang. Dessa resor har emellertid minskat de senaste åren. Det som har rest och återvänt har å andra sidan skaffat sig större internationella kontaktnät som möjliggörs genom bland annat internet. Detta gör att terroristnätverken kan ha celler i Sverige idag.¹²⁵ Det har gjort att stater och överstatliga organisationer i möjligaste mån försökt försvåra för terroristerna genom lagstiftning. En sådan lagstiftning på EU-nivå var det så kallade terroristdirektivet¹²⁶. Terroristdirektivet bygger på rambeslut 2002/475/RIF (nedan kallat rambeslutet)¹²⁷. I terroristdirektivet står i artikel 4 b att medlemsländerna ska kriminalisera deltagande i terroristorganisation. Artikel 4 lyder så som följer:

Medlemsstaterna ska vidta nödvändiga åtgärder för att säkerställa att följande gärningar, om de begås uppsåtligt, är straffbara:

- a) *Att leda en terroristgrupp*
- b) *Att delta i en terroristgrupps verksamhet, inbegripet att förse den med information eller materiella resurser eller att bidra med någon form av finansiering av dess verksamhet, med vetskap om att sådant deltagande kommer att bidra till terroristgruppens brottsliga verksamhet.*

Artikel 4 i terroristdirektivet är den oförändrade artikel 2.2 i rambeslutet. Rambeslutet har implementerats genom lag (2003:148) om straff för terroristbrott (terroristbrottslagen).

Förutom terroristdirektivet finns ett antal internationella avtal och konventioner som Sverige har anslutit sig till. Exempel på dessa är FN:s

¹²⁴ Se exempelvis motion 2018/19:1606 av Elisabeth Svantesson (M) och motion 2018/19:1898 av Louise Meijer (M).

¹²⁵ Ds 2017:62 s. 32.

¹²⁶ EUROPAPARLAMENTETS OCH RÅDETS DIREKTIV (EU) 2017/541 av den 15 mars 2017 om bekämpande av terrorism, om ersättande av rådets rambeslut 2002/475/RIF och om ändring av rådets beslut 2005/671/RIF.

¹²⁷ Rådets rambeslut av den 13 juni 2002 om bekämpande av terrorism (2002/475/RIF).

finansieringskonvention¹²⁸ och Europarådets konvention om förebyggande av terrorism¹²⁹.

4.4.1 Terroristbrottslagen

Terroristbrott definieras i 2 § terroristbrottslagen (TBL). Dels krävs att man begår något av de brott som finns uppräddade i 3 § TBL¹³⁰, dels att detta brott har begåtts med terroristavsikt. Dessa avsikter är

1. *injaga allvarlig fruktan hos en befolkning eller en befolkningsgrupp,*
2. *otillbörligen tvinga offentliga organ eller mellanstatlig organisation att vidta eller avstå från att vidta en åtgärd, eller*
3. *allvarligt destabilisera eller förstöra grundläggande politiska, konstitutionella, ekonomiska eller sociala strukturer i en stat eller en mellanstatlig organisation.*

Terroristbrottslagens 4 § hänvisar till 23 kap. BrB och stadgar att försök, förberedelse och stämpling till samt underlåta att avslöja eller förhindra terroristbrott döms till ansvar enligt nämnda kapitel i BrB. Medverkansbestämmelserna i 23 kap. 4 § är även dem tillämpliga eftersom det rör sig om ett brott för vilket fängelse är föreskrivet.

I samband med genomförandet av rambeslut 2002/475/RIF menade regeringen att den svenska lagstiftningen gick längre än vad rambeslutet krävde i fråga om reglerna som rör osjälvständiga brottsformer. Till följd av det ansåg regeringen det inte behövligt att tillföra bestämmelser som rörde artikel 2.2 i rambeslutet och som utökade straffansvaret till ledande av eller deltagande i terroristammanslutningar.¹³¹

¹²⁸Förenta nationernas internationella konvention om bekämpande av finansiering av terrorism New York den 9 december 1999 (54/109).

¹²⁹ Europarådets konvention om förebyggande av terrorism Warszawa den 16 maj 2005 med tilläggsprotokollet den 19 maj 2015.

¹³⁰ 3 § terroristbrottslagen innehåller en lista innehållande 22 olika brottsrubriceringar, däribland mord, människorov, grov och synnerligen grov misshandel, mordbrand och vapenbrott. Se nämnda paragraf för fullständig lista.

¹³¹ Prop. 2002/03:38 s. 47.

4.4.2 Finansieringslagen

Lag (2002:444) om straff för finansiering av särskilt allvarlig brottslighet i vissa fall (finansieringslagen) tar sikte på personer som finansierar terroristbrott. Lagen är ett resultat av implementeringen av bland annat finansierings-konventionen.¹³² Särskilt allvarlig brottslighet definieras i 2 § finansierings-lagen. Det rör sig om samma definition som för terroristbrott men där ytterligare ett antal brott inkluderas i begreppet. De brott som inte finns med i definitionen i terroristbrottslagen är brottslighet som avses i ett antal internationella konventioner. Dessa brott är artikel 1 i den internationella konventionen den 17 december 1979 mot tagande av gisslan, artikel 7 i konventionen den 3 mars 1980 om fysiskt skydd av kärnämne, artikel 2 i den internationella konventionen den 15 december 1997 om bekämpande av bombattentat av terrorister och artikel 2 i den internationella konventionen den 13 april 2005 för bekämpande av nukleär terrorism. Även mord, dråp, misshandel, grov misshandel, synnerligen grov misshandel, människorov, olaga frihetsberövande, grov skadegörelse, mordbrand, grov mordbrand samt hot om sådana brott, om gärningen utförs mot sådana internationellt skyddade personer som avses i konventionen den 14 december 1973 om förebyggande och bestraffning av brott mot diplomater och andra internationellt skyddade personer är inräknade i definitionen.

Vad finansiering innebär preciseras i 3 § finansieringslagen. Det är den som samlar in, tillhandahåller eller tar emot pengar eller annan egendom som kan göra sig skyldig till brott. Dock krävs, utöver det som redan angivits, att syftet med finansieringen är att egendomen antingen ska användas eller att personen har vetskap om att egendomen är avsedd att användas för att begå eller medverka till särskilt allvarlig brottslighet eller försök, förberedelse eller stämpling till sådan brottslighet. Om finansiären vet att egendomen ska användas av en person eller en sammanslutning av personer som begår särskilt allvarlig brottslighet är även detta grund för brott. Något som jag finner intressant är att begreppet ”sammanslutning” finns med i brotts-

¹³² Förenta nationernas internationella konvention om bekämpande av finansiering av terrorism New York den 9 december 1999 (54/109).

beskrivningen. I brottsbeskrivningen i 3 § finansieringslagen rör det sig alltså om en person som finansierar en person eller sammanslutning. Det som sägs är implicit att sammanslutningar av personer kan begå brottsliga handlingar. Som jag tidigare nämnt är deltagande i terroristsammanslutningar inget brott enligt terroristbrottslagen. I finansieringslagen sägs dock att, förutom individer, kan kollektiv begå brott. Implicit innebär det att kollektiv har handlingsförmåga och bör således också kunna tilldelas ansvar som kollektiv. Detta resonemang kommer att utvecklas i uppsatsen avslutande kapitel.

4.4.3 Rekryteringslagen

Lagen (2010:299) om straff för offentlig uppmaning, rekrytering och utbildning avseende terroristbrott och annan särskilt allvarlig brottslighet (rekryteringslagen) bygger på bland annat Europarådets konvention av den 16 maj 2005 om förebyggande av terrorism. Detta framgår av 1 § rekryteringslagen. Samma definition på särskilt allvarlig brottslighet som i finansieringslagen gäller även i rekryteringslagen, med skillnaden att även särskilt allvarlig brottslighet enligt 3 § finansieringslagen är inräknad i definitionen.

Enligt rekryteringslagen är offentlig uppmaning till terrorbrott förenat med straffansvar. Enligt 3 § rekryteringslagen innebär offentlig uppmaning den som i ett meddelande till allmänheten uppmanar eller annars söker förleda till särskilt allvarlig brottslighet. Naturligtvis är också rekrytering till terroristverksamhet förbjuden enligt rekryteringslagen. Definitionen av rekrytering framgår av 4 § rekryteringslagen. Det definieras som en person som söker förmå någon annan, i annat fall än som anges i 3 §, att begå eller annars medverka till särskilt allvarlig brottslighet. Inte heller försök, förberedelse eller stämpling till sådan brottslighet är tillåten enligt nämnda paragraf. Vidare är utbildning samt försök till utbildning till sådan brottslighet straffbar enligt 5 § rekryteringslagen. Det rör sig då om meddelande av instruktioner gällande tillverkning eller användning av sprängämnen, vapen och farliga ämnen. Här finns ett krav på att utbildare, den som ger instruktioner, har vetskap om att mottagaren har för avsikt att använda instruktionerna för att

begå eller medverka till särskilt allvarlig brottslighet. Eftersom terroristverksamhet är olagligt kommer inte fråga om huruvida en lag som denna strider mot föreningsfriheten på tal.¹³³

4.4.4 Deltagandeförslaget

Den 2 maj 2017 påbörjades ett arbete att utreda om det bör införas ett straffansvar för deltagande i terroristorganisationer. Det resulterade i en promemoria, Ds 2017:62 (nedan kallad deltagandeförslaget).¹³⁴ Enligt författarna¹³⁵ till promemorian bör det införas ett särskilt straffansvar för deltagande i terrororganisation.¹³⁶ Det är viktigt i detta sammanhang att definiera deltagande. Enligt NE definieras delta som att ”medverka som en av flera parter i viss koll. aktivitet; från att vara närvarande till att handla aktivt”¹³⁷. Enligt en sådan definition skulle det alltså räcka med att närvara i en sammanslutning i vilken terroristverksamhet bedrivs för att det föreslagna brottet skulle kunna aktualiseras. Detta anser dock utredningen vara att gå för långt. Utredningen ger ingen tydlig bild av hur deltagande skulle definieras i lag. Att deltagande skulle innebära en mer kvalificerad handling än närvaro tycks dock stå klart.¹³⁸

Om en lag enligt detta förslag skulle komma till stånd skulle ett krav vara att lagen inte stred mot den grundlagsskyddade föreningsfriheten.¹³⁹ Vad som är i strid med föreningsfriheten är ”[...] att ställa upp hinder mot att viss i och för sig lovlig verksamhet alls bedrivs genom sammanslutning.”¹⁴⁰ Det handlar om deltagande i terroristverksamhet, en verksamhet som i sig inte är lovlig. Därför torde heller inte deltagandebrottet vara i strid med föreningsfriheten. Detta är förstås beroende på en eventuell lagstiftnings utformning.

¹³³ Se avsnitt 4.2.

¹³⁴ Ds 2017:62 s. 35.

¹³⁵ Justitieråd Stefan Johannson och rådman Mari-Ann Roos

¹³⁶ Ds 2017:62 s. 77.

¹³⁷ *Nationalencyklopedin*, delta,

<[http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/delta-\(1\)](http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/delta-(1))>, hämtad 2018-12-05.

¹³⁸ Ds 2017:62 s. 95 f.

¹³⁹ Ds 2017:62 s. 89.

¹⁴⁰ Prop. 1975/76 s. 113.

5 Analys

Min analys kommer att bestå i olika resonemang gällande specifika frågor vilka rör straffansvar ur kollektivt perspektiv. Jag har i mina tidigare avsnitt påbörjat resonemang som här kommer att slutföras. Jag har valt att dela in min analys i olika avsnitt vilka vart och ett kommer beröra olika infallsvinklar av mitt ämne. Jag kommer att inleda med att analysera medgärningsmannaskap.

5.1 Medgärningsmannaskapets pris

Som jag var inne på i kapitel 2 finns viss problematik rörande medgärningsmannaskap. De största problemen ligger i åsidosättandet av legalitetsprincipen och skuldprincipen. Till följd av att dessa principer åsidosätts brister även rättssäkerheten och det individuella straffansvaret sätts till viss del ur spel. Frågorna som kan ställas om legalitetsprincipen och huruvida den, kanske inte åsidosätts, men i alla fall naggas i kanten genom att tillåta tolkningar i fråga om ansvarstilldelning är viktiga. Detta eftersom grunden för rättsstaten bygger på dessa principer. Om dessa principer går att åsidosättas riskeras hela systemet. Analogiförbudet inom straffrätten, en följd av legalitetsprincipen, kan sägas vara en förlängning av extensiv tolkning, som i sig inte är förbjuden. Frågan som kan ställas är var gränsen går mellan tolkning av extensiv karaktär och analogisk tillämpning. Det är dock föremål för diskussion i ett annat sammanhang, då jag inte djupare kan gå in på detta i förevarande uppsats. Det är ett ämne som jag menar hamnar utanför uppsatsens syfte.

Inte bara legalitetsprincipen är hotad att förringas när medgärningsmannaskap används. Idén om medgärningsmannaskap går egentligen ut på att åklagaren inte behöver bevisa vad var och en de facto har gjort. Det räcker att visa att den otillåtna handlingen har gjorts tillsammans och i samverkan. Det gör att det kan argumenteras för att skuldprincipen eventuellt åsidosätts till förmån för pragmatism och effektivitet. Skuldprincipen innebär i korthet att

för att bestraffa någon krävs att skulden är bevisad.¹⁴¹ Det torde inbegripa att en avgränsning av skulden, det vill säga vad skulden består i, måste bevisas. Istället för att bevisa den individuella skulden så bevisar man en kollektiv skuld, alltså den gemensamma skulden för alla medgärningsmän. Detta leder till att det individuella straffansvaret börjar att urholkas. Som jag nämnt ovan finns röster som menar att denna kritik är missriktad.¹⁴²

Jag kan hålla med att medgärningsmannaskapet ger en viss pragmatism till rättssystemet. Om rätten vet vilka som har begått ett brott och dessa har bevisats skyldiga tillsammans och i samverkan så är det i sig inte orimligt att dessa blir dömda för huvudbrottet. Mitt problem med medgärningsmannaskapet är bristen på konsekvens. Om principen om individuellt straffansvar ska vara gällande bör den också vara det i praktiken. Annars bör rättssystemet helt enkelt vara konsekvent med att benämna de åtgärder som företas av domstolen som något annat än individuellt straffansvar.

5.2 Terroristbrottslagstiftning

Jag tycker mig kunna utröna en trend gällande lagstiftning inom terroristbekämpningens område. Gränsen för vad som är otillåtet i förhållande till terrorism skjuts hela tiden fram. Det är kanske rimligt, med tanke på brottets allvarliga karaktär, att lagstiftningen skärps. Jag tycker mig å andra sidan också se vissa problem. Jag ska förklara närmre vad jag menar.

Den kronologiskt sett första av de terroristlagstiftningarna jag har presenterat i avsnitt 4.4 är finansieringslagen. Den första terroristlagen jag vill tala om i detta avsnitt är dock terroristbrottslagen.

I terroristbrottslagen stadgas det direkta brottet att utföra terroristdåd. I lagen finns även hänvisningar till 23 kap. BrB om försök, förberedelse och stämpling. Även medverkan till brott enligt 23 kap. BrB går att aktualisera när det gäller terroristbrott. Så här långt finns egentligen inget särskilt kontroversiellt eller uppseendeväckande. Det görs heller inga avsteg från allmänna principer som till exempel skuldprincipen eller legalitetsprincipen.

¹⁴¹ Se avsnitt 2.3.3.

¹⁴² Se avsnitt 2.4.2.

Kort och gott kriminaliserar terroristbrottslagen handlingar som alltid bör vara otillåtna enligt mig.

Finansieringslagen är i grunden också den rimliga. Dess syfte är att kriminalisera underlättandet av terroristdåd genom finansiering. Denna grundpremiss är det inget fel på. Det bör dock poängteras att straffansvarets yttre gräns är betydligt längre ut än om det endast hade rört sig om ansvar enligt terroristbrottslagen. Något ytterligare som är anmärkningsvärt i finansieringslagen är formuleringen i 3 § 2 p. Där sägs att det är förbjudet att finansiera inte bara personer, utan också sammanslutningar av personer som begår särskilt allvarlig brottslighet. Det kan även i detta sammanhang röra sig om försök, förberedelse, stämpling eller medverkan till sådan brottslighet. Det anmärkningsvärda är att lagstiftaren här pekar ut sammanslutningar som en kriminell entitet. Detta när det inte finns någon lagstiftning mot deltagande i terroristorganisationer. Det är förvisso så att för att finansieringen ska vara olaglig krävs att sammanslutningen i sammanhanget ska begå en brottslig handling. Eftersom det inte finns något brott för deltagande i terroristorganisation kommer samtliga i en sammanslutning att individuellt dömas enligt terroristbrottslagen. Det står i nämnda lag ingenstans om sammanslutningar. Jag finner det därför intressant att lagstiftaren i finansieringslagen väljer att benämna sammanslutningar som ett eget subjekt. Vidare kan konstateras att lagstiftaren, till följd av formuleringen i 3 § 2 st. finansieringslagen, implicit förutsätter att kollektiv har handlingsförmåga. Om kollektivet har handlingsförmåga till kollektiva handlingar bör också kollektivt ansvar kunna tilldelas kollektivet. Implikationerna blir att man bör bestraffa terroristgruppen som grupp. Jag ställer mig därför skeptisk till hur ordvalet ”sammanslutningar” används, då implikationerna av nämnda ordval blir orimligt och orättssäkert.

Rekryteringslagen förflyttar ansvaret ytterligare från huvudbrottet. Jag menar att i realiteten kan rekryteringslagen (och även finansieringslagen) ses som ett utvidgande av medverkansläran. Rekryteringslagen stadgar att det är otillåtet att behjälpa personer att begå terroristbrott. Det är vad 23 kap. 4 § BrB säger generellt om andra brott. Även när det gäller försök, förberedelse och stämpling till brott enligt 23 kap. BrB kan detta lagrum tillämpas på andra

lagar utanför BrB, om fängelse är föreskrivet för brottet. Så är fallet i samtliga terroristbrott enligt terroristbrottslagen. Frågor kring rekryteringslagens existensberättigande kan i och med detta ställas. Det rekryteringslagen gör är att förtydliga med exempel på olika handlingar som är att anse som medverkande-, försöks-, förberedelse- och stämplingshandlingar, det vill säga rekrytering, uppmaning och utbildning. Å andra sidan menar att jag att detta redan är kriminaliserat genom 23 kap. BrB. Lagen fyller således ingen direkt funktion. Skälet till lagen torde således vara av symboliskt slag. De politiker som stiftat lagen vill visa att de tar terroristbrotten på allvar. Om utgångspunkten däremot är principen om *ultima ratio*¹⁴³ bör en lag så som denna inte finnas, då kriminalisering endast ska ske i sista hand. Min poäng är att det finns andra samhällseliga insatser som kan genomföras för att visa politisk vilja att få bukt på terrorism. Istället är resultatet en lagstiftning utan udd. Det bör dock tilläggas att ett annat skäl till lagen är de förpliktelser Sverige har att följa de internationella avtal som är ingångna. Detta är inte något oväsentligt skäl. Rekryteringslagen bygger som sagt var på en konvention från Europarådet.

Deltagande i en terroristorganisation är idag inte i sig kriminaliserat. Däremot är det, som jag nämnt ett flertal gånger, kriminellt att medverka till terroristbrott enligt 23 kap. BrB. Det är dock tveksamt om det går att hävda att deltagande skulle vara lika med medverkan. Som jag nämnt ovan ger Ds 2017:62 inga tydliga riktlinjer kring hur deltagande skulle definieras.

Det finns, med stöd av ovanstående, en tendens att behandla terroristbrott som kollektiv brottslighet. Genom att försvåra för individer att behjälpa terrorister att begå brott, vilket är målet med ovan presenterad lagstiftning, förflyttas ansvaret från att endast innefatta huvudbrottet (alltså terroristdåd) till att även innefatta personer i terroristorganisationers periferi. Jag menar att periferin består av ett kluster av människor som tillsammans kan anses bilda en så kallad målorienterad grupp. Den målorienterade gruppen består alltså av de som finansierar terroristorganisationen, de som rekryterar till terroristorganisationer, utbildar personer som har för avsikt att använda

¹⁴³ Se avsnitt 2.3.1.

kunskapen för att begå terroristbrott och uppmanar till terroristbrott. Även själva terroristorganisationen kan anses befinna sig i detta kollektiv, beroende på om den bör sorteras till organisation eller målorienterad grupp. Jag menar att detta är ett kollektivistiskt sätt att se på den här typen av brottslighet. Jag menar dock inte att lagstiftningen inte tillgodoser de rättsprinciper som sig bör. Det jag menar är att lagstiftaren ser brottsligheten som kollektiv.

5.3 Hedersrelaterad brottslighet

Hedersrelaterad brottslighet begås inom ramen för en hederskultur, som i sin tur är en kollektivistisk kultur. Det går att hävda att familjer eller klaner som existerar i en hederskultur är en målorienterad grupp. För att räknas som en sådan krävs, som jag nämnt i avsnitt 3.4.1, att ett gemensamt mål förenar gruppen. För en familj eller klan inom hederskulturen är åtminstone ett sådant mål att upprätthålla eller återupprätta familjens eller klanens heder. Om vi godtar familjer eller klaner inom hederskulturer som målorienterade grupper innebär det att familjen och klanen kan utföra kollektiva, eller gemensamma, handlingar. Gärningar i form av misshandel och mord mot närstående måste förstås ur en kollektivistiskt perspektiv. Genom att till exempel en dotter bryter mot de normer som finns uppställda inom den kollektivistiska kultursfären faller en av kollektivet upplevd skam på hela kollektivet. Min tanke är att också känslan av skuld faller över kollektivet. Känslan att vara orsak till det som upplevs som skamligt. Om kollektivet således känner en kollektiv skuld, torde även de handlingar som utförs för att bli kvitt denna skuld kunna anses vara kollektiva. Ett hedersmord begås således inte av en individ i ett kollektiv, utan av kollektivet i sig. Detta oavsett vem som de facto utför handlingen. Handlingen har gått från att vara en individuellt utförd handling till att bli en kollektivt utförd handling.

De förslag som inkommit till riksdagen i form av motioner som syftar till att motverka hedersrelaterat våld rör främst förslag om nya regler som ska innebära en egen brottsrubricering för hedersrelaterad brottslighet. Även att hedersmotiv för brott ska anses vara försvårande omständighet enligt 29 kap. BrB har anförts som förslag. Det är mycket möjligt att det är rimligt att skärpa straffen på brott med hedersrelaterat motiv, men det behandlar ingalunda den

syn på brottet som jag har belyst. Att skärpa straffen gör inte att rättssamhället ser hedersrelaterad brottslighet som ett kollektivt brott. Särslagstiftning skulle potentiellt kunna belysa den kollektiva aspekten av brottet. Detta självklart beroende på lagstiftningens utformning.

5.4 Kollektiva handlingar i straffrätten

Om vi kan konstatera att handlingar kan begås av kollektiv måste ställning också tas till hur rättssystemet bör hantera det om handlingarna är otillåtna. Det är på intet sätt enkla överväganden som ligger till grund för en sådan fråga. Det är en mängd värden som står mot varandra. Straffsystemet bör vara så effektivt det kan för att lagföra de personer som begår brott. Det är just personer, inte grupper, som ska lagföras för de brott de begår. Redan här framkommer svårigheter då straffsystemet är uppbyggt kring individer, inte grupper. Det svenska straffsystemet behandlar kollektivt begångna brott främst i 23 kap. BrB. Det blir dock något missvisande att döma några i gruppen för huvudbrottet och andra i gruppen för medverkan, när det i själva verket knappast går att tala om en egentlig gärningsman eller en medverkande som är fallet när vi talar om kollektiva handlingar. Det går kanske att säga att det är kollektivet, eller gruppen, som är gärningsmannen. I grunden handlar det således om en närmast lingvistisk fråga, alltså hur vi bör benämna de som är inblandade i en handling. Det kan vid första anblicken anses vara en banal och ointressant fråga. Att det endast handlar om språket och bruket av språk. Men jag hävdar att språket och hur det används är av yttersta betydelse för vår förståelse för omvärlden i allmänhet och juridiken i synnerhet. Jag menar att medgärningsmannaskapet är det närmsta rättssystemet kommit att se ett kollektiv som egentlig gärningsman. Ingen enskild person bestäms som gärningsman, utan det är två eller flera personer som tillsammans bildar en gärningsgrupp.

En annan väg att gå är att helt frånga principerna om individuellt ansvar och istället tillämpa kollektiv bestraffning. Det är inte en orimlig tanke utifrån synsättet att det handlar om kollektiva handlingar. Besträffningen för ett brott korresponderar med brottet, det vill säga kollektiv handling blir kollektivt straff. Det stora problemet med denna lösning är dock uppenbar. För att detta

system skulle vara rimligt hade krävts att hela idén om individen var borta, kvar fanns endast kollektiv. Om individer hade funnits i ett sådant system hade risken att individer blivit bestraffade för handlingar han eller hon inte bidragit till i särskilt stor utsträckning varit överhängande. Individer som däremot hade bidragit till stor del i ett brott hade fått samma straff som personen som bidragit mindre. Formellt sett hade ingen individ fått något straff. Bestraffningen hade istället fallit på kollektivet. Ofrånkomligt består dock kollektiv av individer och således blir bestraffningen orättvis. Beroende på vilken ståndpunkt man har är den stora fördelen eller nackdelen med kollektiva bestraffningar att ett stort antal personer, eller grupper av personer, kan bli bestraffade. Det positiva är att färre skyldiga undgår bestraffning. Nackdelen är att fler oskyldiga blir bestraffade.

5.5 Avslutande slutsatser

Terroristbrott och hedersrelaterad brottslighet har både likheter och skillnader. Likheterna är, som jag påvisat ovan, att de båda oftast är brott som begås av kollektiv. De är också lika i det att brottsmotiven till dessa brott oftast har moraliska aspekter, det vill säga inte ekonomiska motiv i första hand. Ytterligare en likhet är att brottsoffret inte är målet, utan snarare medlet. Terrorister vill, genom att injaga fruktan, få till förändring på ett visst område. Hederskulturer vill, genom hedersmord, återupprätta hedern. Brottsoffrets identitet skiljer sig dock kraftigt brottstyperna emellan. Terroristbrottsoffer är ofta slumpmässigt utvalda, medan hedersbrottsoffer aldrig är det. En annan skillnad är brottslighetens skadeverkningar. Många terroristdåd har krävt ett stort antal människoliv, medan hedersrelaterad brottslighet ofta har enstaka brottsoffer per brott.

Trots att likheterna tycks vara fler än skillnaderna tycker jag mig se att behandlingen av brottsligheten är vitt skild. Som jag hävdade ovan menar jag att synen på terroristbrott är av kollektiv karaktär. Detta har medfört lagstiftning som utökat ansvarssfären till personer både inom en terroristorganisation och utanför den. För hedersrelaterad brottslighet finns ingen särslagstiftning som på något sätt poängterar eller behandlar dess kollektiva karaktär. Istället tillämpas 23 kap. BrB för personer som medverkat

till brottsligheten. Jag menar att synen på hedersbrott är av individualistisk art, när det borde betraktas som kollektivistisk brottslighet.

Varför lagstiftaren har så olika syn på dessa brottstyper har säkerligen många olika anledningar. En anledning kan tänkas vara att terroristbrott anses ha större och allvarligare invärkningar på omvärlden än vad hedersrelaterad brottslighet har. Därför väljer lagstiftaren att särslagstifta inom denna terroristbrottsområdet, men avstår i hedersvåldsorådet. Detta är förstås bara ett tänkbart skäl.

Det svenska straffsystemet, vilket har utvecklats under flera hundra år, kan konstateras inneha en position som innebär att endast individer kan inneha, känna och tilldelas ansvar. Det jag har gjort i denna uppsats är att problematisera frågan om subjektet och givit exempel på när detta subjekt inte längre är att betrakta som individ. Vidare kan jag konstatera att det måste ses som en orimlig väg att bestraffa grupper för dess gemensamma handlingar. Jag anser att det är viktigare att bibehålla rättssäkerhet än att bestraffa så många som möjligt.

Utifrån ett juridiskt perspektiv menar jag således att individuellt straffansvar är att föredra framför kollektivt straffansvar. Detta främst därför att alternativet framstår som alltför orimligt enligt mig. På ett moraliskt plan, å andra sidan, kan jag mycket väl tänka mig att tillerkänna kollektivt ansvar. Klander gentemot grupper är således riktigt, men då endast klander utifrån moraliska betänkligheter. Således skönjer jag ytterligare en skillnad mellan juridiskt ansvar och moraliskt ansvar: moraliskt ansvar kan tillskrivas kollektivt, juridiskt ansvar kan och bör endast tillskrivas individer.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Sverige

Utredningsbetänkanden

SOU 1996:185 *Straffansvarets gränser.*

SOU 1997:127 Del A *Straffansvar för juridiska personer.*

Ds 2017:62 *Ett särskilt straffansvar för deltagande i en terroristorganisation.*

Propositioner

Prop. 1975/76:209 om ändring i regeringsformen.

Prop. 2002/03:38 Straffansvar för terrorister

Motioner

Motion 2018/19:1606 *Förhindra och straffa hedersrelaterat förtryck* av Elisabeth Svantesson (M).

Motion 2018/19:1898 *Utvisningspröva hat- och hedersbrott* av Louise Meijer (M).

Europarådet

Europarådets konvention om förebyggande av terrorism Warszawa den 16 maj 2005 med tilläggsprotokollet den 19 maj 2015.

Europeiska unionen

Europaparlamentets och rådets direktiv (EU) 2017/541 av den 15 mars 2017 om bekämpande av terrorism, om ersättande av rådets rambeslut 2002/475/RIF och om ändring av rådets beslut 2005/671/RIF.

Rådets rambeslut av den 13 juni 2002 om bekämpande av terrorism, 2002/475/RIF.

Förenta nationerna

Förenta nationernas internationella konvention om avskaffandet av alla former av rasdiskriminering New York den 7 mars 1966.

Förenta nationernas internationella konvention om bekämpande av finansiering av terrorism New York den 9 december 1999, 54/109.

Integration of the human rights of women and the gender perspective violence against women, Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy, submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2001/49, *Cultural practices in the family that are violent towards women* [E/CN.4/2002/83].

Implementation of General Assembly resolution 60/251 of 15 March 2006 entitled "Human rights council", Report of the Special Rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Yakin Ertürk, *Intersections between culture and violence against women* [A/HRC/4/34].

Litteratur

Halldén, Ulrika (red.), *Antologi – Sju perspektiv på våldtäkt*, Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet 2010.

Asp, Petter, & Ulväng, Magnus, & Jareborg, Nils, *Kriminalrättens grunder*, andra upplagan, Iustus förlag 2013.

Cullberg Weston, Marta, *Från skam till självrespekt*, Natur och Kultur, u.o. 2008.

Eldén, Åsa, *Heder på liv och död. Våldsamma berättelser om rykten, oskuld och heder*, Uppsala universitet 2003.

French, Peter A, 'The Corporation as a Moral Person', i: May, Larry & Hoffman, Stacy (red.), *Collective Responsibility – Five Decades of Debate*

in *Theoretical And Applied Ethics*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, Lanham, Maryland 1991.

Grutzky, Eduardo & Åberg, Lars, *Heder och samvete – En bok om hederskulturen i Sverige*, Fri Tanke förlag, u.o. 2013.

Helldén, Ulrika & Wrangel, Claes (red.), *Hedersrelaterat våld och förtryck – En kunskaps- och forskningsöversikt*, Nationellt centrum för kvinnofrid, Uppsala universitet 2010.

Hussein, Jamila, *Heder och hedersvåld – Berättelser, fakta, fördomar*, Bokförlaget Korpen, Göteborg 2017.

Häthen, Christian, *Stat och straff – Rättshistoriska perspektiv*, Studentlitteratur, Lund 2004.

Isaacs, Tracy, *Moral Responsibility in Collectiv Context*, Oxford University Press, Inc., New York, New York 2011.

Jönsson, Sverker, *Straffansvar och modern brottslighet – En idékritisk studie av straffansvar för juridiska personer*, Iustus förlag 2004.

Kleineman, Jan, *Rättsdogmatisk metod*. i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.). *Juridisk metodlära*. 2. uppl. Studentlitteratur, Lund 2018 s. 21-46.

Nationalencyklopedin, delta,

<[http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/delta-\(1\)](http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/delta-(1))>, hämtad 2018-12-05.

Nationalencyklopedin, skuld. <<http://www.ne.se.ludwig.lub.lu.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/skuld>> , hämtad 23/12 2018.

Pitt-River, Julian, *Honour and social status* i Peristiany, George John (ed.), *Honour and shame: the Mediterranean Society*, Chicago University Press, Chicago 1966.

Roos, Brottsbalk (1962:700) 18 kap. 4 §, Lexino 2018-09-02, hämtat 2018-12-04.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod och argumentation*, Fjärde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm 2018.

Wennberg, Suzanne, 'Från Malexander till Sambandscentralen – fördelar och farhågor med dömande i medgärningsmannaskap respektive medfrämjandeskap', *Juridisk tidskrift* Nr 3 2002/03.

Wikan, Unni, *En fråga om heder*, Ordfront förlag, Stockholm 2003.

Elektroniska källor

Harrison, Dick, "Har ättesamhället existerat i Sverige?", Historiebloggen Svenska Dagbladet, <<http://blog.svd.se/historia/2013/01/22/har-attesamhallet-existerat-i-sverige/>> Besökt den 1/11-2018.

Polismyndigheten, "Hedersrelaterade brott – fakta om", <<https://polisen.se/lagar-och-regler/lagar-och-fakta-om-brott/brott-i-nara-relationer/hedersrelaterade-brott/>> Besökt den 31/10-2018.

Svensson, E. (2017). Gärningsmannaskap och medgärningsmannaskap i svensk rätt. *Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab*, 103(2), <<https://tidsskrift.dk/NTfK/article/view/97872>> besökt den 3/12-2018.

"Ideologi", Timbro, <<https://timbro.se/ideologi/>>, besökt den 6/12-2018.

Rättsfallsförteckning

Svea hovrätt den 9 april 2001 i mål B 715– 01.

Svea hovrätt den 31 maj 2002 i mål B 4651– 02.

Göta hovrätt den 5 juli 2011 i mål B 1338– 11.